

CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ

ULUSLARARASI ■ ■
HZ. ÖMER
S E M P O Z Y U M U

Editör
Ali AKSU

3. Cilt

SİVAS/2018

HADİS KAYNAKLARINDA HZ. ÖMER'İN HANGİ KONULARDA ZİKREDİLDİĞİ

Cemal AĞIRMAN*

GİRİŞ

Tebliğimizin başlığı genelde “Hz. Ömer’in fedâili”ni, özelde de “Hz. Ömer’in muvafakâti” olarak ifade edilen vahye uygun düşen fikir ve düşüncelerini; diğer bir ifade ile “vahyin onayladığı görüş ve beyanları”nı ifade eder.

Naklin senedi dışında Hz. Ömer ismen ya bir fazileti dile getirilirken hadis kaynaklarının “Fedâilu Ashâbin-Nebi” Bölümlerinde (Buhârî, 62; Müslim, 44) ya da bir fikir veya beyanına vahyin muvafakat ettiği konularda, muhtevası gereği hadis kaynaklarının değişik yerlerinde yer almaktadır.

Tebliğimizde vahyin Hz. Ömer’e muvafakat ettiği konuların olayları, tek tek detaylı bir şekilde değil sadece ismen zikredilecek, nakilden ziyade değerlendirmelere yer verilecektir.

İnmeden önce bir kimsenin izhar ettiği görüşlere vahyin muvafakat etmesi veya kişinin vahye muvafakat etmesi inanan bir kimse için önemli bir meziyettir. Böyle bir meziyete **ilâhî bir mevhîbeye** mazhar olanlar ancak sahip olabilirler.

Üstün meziyetler ilâhî bir mevhîbe olduğu için bir yönü ile **fitrî**dir. Ancak **fitrî** olarak bahşedilen bir kabiliyeti Yaratanın rızasına uygun olarak sonuna kadar kullanma gayret ve çabasında olmakla da bir yönüyle **irâdî**dir. Aslında Hz. Ömer’i övgüye lâyık kılan ve örnek alınması gerektiği noktasında mesaj vermeye değer kılan da bu yönüdür.

İnsanlar iradeleriyle ortaya koydukları güzel ve yararlı eylemlerinden dolayı ancak örnek alınır, takdir edilir ve ilâhî mükâfata mazhar olurlar; irâdî olmayan ilâhî mevhîbeler karşısında insana düşen ancak o kabiliyetleri verene, yani Allah’a şükretmektir. O hâlde konumuzla alakalı söylemek gerekirse, biz, Hz. Ömer’i bu kabiliyetleri **vahyi anlama** ve **yaşama** yönünde kullandığı için takdir etmek ve örnek almak durumundayız.

O hâlde Hz. Ömer’i vahyin muvafakatine mazhar kılan özellik veya özellikler nelerdir? Onları anlamaya çalışalım.

* Prof. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi.

1. Hz. Ömer'i Farklı Kılan Özellikler

Hz. Ebu Bekir (ö.13 / 634) 'den sonra İslam Devletinin dört **Râşit Halife-sinden ikincisi** olan Hz. Ömer daha çok **adaletiyle** ün salmış önde gelen sahabîlerden biridir. Adalet konusunda göstermiş olduğu hassasiyetten dolayı **Ömerü'l-Âdil**; hakla bâtılı, doğru ile yanlış ayırt etme sezgi ve kabiliyetinden dolayı da **Ömerü'l-Fârûk** vasfını almıştır.

Hz. Ömer **zühd** ve **verâ** sahibi, **takva** ve **murakabe** ehli, **Allah korkusu** yüksek bir kişiliğe sahipti. Allah'a olan korkusundan dolayı sürekli ağlardı. **Feraset** sahibiydi. **Zekâ** ve **basireti** yüksek, son derece **uyanık**, **hevâ** ve **nefsin arzularından uzak** durmak gibi meziyetleri vardı. **Aşere-i Mübeşşereden** olup ashabın **en büyük âlimlerindendi**¹⁵⁶⁶. İslamiyet'i yeryüzüne yerleştirip hâkim kılmak için Rasûlullah'ın verdiği **tevhdî mücadelede** ona en yakın olan sahabîlerdendi. Bu vasıflarından dolayı olmalı ki **ilâhî ilhâma** mazhar olmuştur.

Normal hayatında **sert mizaçlı** olan Hz. Ömer **Allah'ın emirlerine karşı** son derece mütevazıydı; **az güler**, pek kimse ile **şakalaşmazdı**. Yüzüğünde **"Ölüm sana vâiz olarak yeter Yâ Ömer"** yazılıydı¹⁵⁶⁷.

Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in duasıyla **bi'setten altı sene sonra** Müslüman olmuştur. Tirmizî'nin hasen-sahîh-garib olarak değerlendirdiği bir nakle göre Allah Rasûlü; **"Allah'ım sana sevimli şu iki adamla İslâm'ı yücelt: Ebû Cehil veya Ömer b. Hattab'la!"**¹⁵⁶⁸, İbn Mâce'nin (ö.273 / 886) nakline göre de, **"Allah'ım İslamiyet'i özellikle Ömer b. Hatab'la yücelt!"** diye dua etmişti¹⁵⁶⁹. Müslüman olması yeni bir davet merhalesinin bir dönüm noktası olarak kabul edildi. İbn Mesûd (ö.32 / 652); **"Ömer Müslüman olduğundan beri izzetli bir şekilde hayatımıza devam ettik"**¹⁵⁷⁰, demiştir. Zirâ herkes gizli hicret ederken o açıktan hicret etmişti.

İşte onun bu korkusuz tavrı ve **şecaatinden dolayı** Ömer'e hitaben Allah Rasûlü, **"Şeytan seni yolda görse yolunu değiştirir."** iltifatında bulunmuş¹⁵⁷¹, **mânevî mertebesinin** yüksekliğinden dolayı **"Benden sonra nebî / peygamber olsaydı, o, Ömer b. Hattâb olurdu."** buyurarak¹⁵⁷²ilmî ferasetine işaret

¹⁵⁶⁶ Buhârî, "Fedâilu Eshâbî'n-Nebî", 6; Dârimî, *Sünen "Rü'yâ"* 13; Ahmed, b. Hanbel, *el-Müsned*, Beyrut 1405/1985, II, 83.

¹⁵⁶⁷ Mâlik b. Enes, *el-Muvattâ*, Birleşik Arab Emirlikleri, 1425/2004, VI, 85, (266)

¹⁵⁶⁸ Ahmed, b. Hanbel, II, 95; Tirmizî, "Menâkıb" 17; İbn Mâce, "Mukaddime" 11. Tirmizî bu hadisin hasen-sahîh-garib olduğunu söyler.

¹⁵⁶⁹ İbn Mâce, Mukaddime 11.

¹⁵⁷⁰ Buhârî, "Menâkıbu'l-Ensâr" 35, "Fedâilu Ashâbî'n-Nebî" 6.

¹⁵⁷¹ Buhârî, "Fedâilu Ashâbî'n-Nebî" 6, Edeb 68, "Bed'u'l-Halk" 1; Müslim "Fedâilü's-sahâbe" 22.

¹⁵⁷² Buhârî, "Edeb" 109; Tirmizî, "Menâkıb" 17; Ahmed b. Hanbel, IV, 154, 303. Tirmizî bu hadisin hasen garib olduğunu söyledi.

etmiş, vahye muvafakatinden dolayı da **“Allah hakkı Ömer’in lisanı ve kalbi üzere yaratmıştır.”** demiştir¹⁵⁷³.

İbn Mes’ûd (ö.32 / 652), **“Aramızda Allah’ı en iyi bilenimiz, Allah’ın kitabını en çok okuyamız ve onu en iyi anlayanımız Ömer’dir”**, itirafında bulunmuştur¹⁵⁷⁴.

Hz. Ömer halife iken bir gün **Uyeyne b. Hısn**, huzuruna çıkmak için izin istemiş, kendisine izin verilip huzuruna çıkınca; **“Ey İbnu’l-Hattab! Bize bol mal vermiyorsun. Aramızda da adaletle hükmetmiyorsun”** demiş; Hz. Ömer buna sinirlenerek üzerine yürümek üzere harekete geçmişti ki, teşrifatçı Hürr; **“Yâ emîre’l-muminîn Allah Teâlâ Nebîsine:”** (Resûlüm!) *Sen af yolunu tut, iyiliği emret ve cahillerden yüz çevir.*” [A’raf, 7 / 199] **buyurdu. Şüphesiz bu da cahillerdendir”**, demiş. Bunun üzerine Hz. Ömer olduğu yerde kala kalmış, bir adım daha ileri gitmemiştir. Zirâ **Hz. Ömer’inKur’an’a karşı boynu kıldan inceydi**¹⁵⁷⁵.

Hz. Ömer, Kur’ân ehline hep ikramlarda bulunmuştur. Bir nakle göre Müslüman olduktan sonra şiiri bırakıp Ku’ân’a yönelen, bir şiir okumasını istediğinde şiir yerine Kur’an okuyan şâir **Lebîd b. Rabî’a’ya iki bin dirhem** para veriyor iken, bunu, Kur’an’a olan iştiyakından dolayı **beş bin dirheme** çıkarmıştır.¹⁵⁷⁶

Hz. Ömer; **Bakara, Nisa, Hacc** ve **Nûr** sûrelerinin öğrenilmesini emreder, **“Çünkü onlarda farzlar vardır.”** derdi.¹⁵⁷⁷

Yine **“Aziz ve Yüce Allah’ın kitabına sımsıkı sarılmanız gerekir. Zira ona tâbi olduğunuz sürece asla sapıtmazsınız”** der¹⁵⁷⁸, **“Kur’an’ın kabı, ilmin kaynakları, ilim akan olukları olunuz”**, diye de tavsiye ederdi¹⁵⁷⁹.

Netice itibariyle Hz. Ömer **fitrî kabiliyetlerini** diğer bir ifade ile **ilâhî mevhîbelerini akıl ve irâde ile bütünleştiren** ilâhî ilhâma mazhar olmuş¹⁵⁸⁰, bunun sonucunda da birçok konuda **vahiy kendisine muvafakat** etmiştir.

¹⁵⁷³ Tirmizî, “Menâkıb” 17; Ebû Dâvûd, “İmâre” 17, 18; İbn Mâce, “Mukaddime” 11; Ahmed b. Hanbel, II, 53, 95, 401, V, 145.

¹⁵⁷⁴ Ebû Bekr b. Ebî Şeybe, *el-Musannef*, th. Kemâl Yusuf el-Hût, Mektebetü’r-Rüşd, Riyad, 1409, VI, 355 (31988)

¹⁵⁷⁵ Buhârî, “Tefsîr”, Sûre 7, 5, “İ’tisâm”, 2, 28.

¹⁵⁷⁶ el-Kurtubî, *Tefsîru’l-Kurtûbî*, Kâhira 1384/1964, I, 153.

¹⁵⁷⁷ Ebû Abdillâh el-Hâkim Muhammed b. Abdillâh en-Nisâbü’rî (405), *el-Müstedrek ale’s-Sahîhayn*, th., Mustafa Abdülkadir Atâ, Dâru’l-kütübî’l-ilmiyye, Beyrut 1411/1990, II, 429 (3493); Beyhakî, *Şuâbu’l-İmân*, Bombay 1423/2003, IV, 89 (2226). İbn Kesîr, *Musnedu’l-Fârûk*, Mısır1430/2009, I, 58 (95).

¹⁵⁷⁸ Ali el-Muttakî, *Kenzu’l-ummâl*, Beyrut 1434/2004, XII, 301 (36034).

¹⁵⁷⁹ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî, *el-İlel ve Marifetu’r-ricâl*, Riyâd 1422, III, 161 (4719)

2. Hz. Ömer'in Faziletleri İle İlgili Bazı Rivâyetler

Hz. Peygamber'in Hz. Ömer'in **fezâîli** ile ilgili söylediği bazı sözler vardır. Vahyin Hz. Ömer'e muvafakatini daha iyi anlamak için bir kaçını zikretmekte fayda var.

1- Abdullah b. Ömer'den (ö.74 / 693) nakletmiştir. Dedi ki, Rasûlullah (SAV) şöyle buyurmuştur: **"Ben uyurken (rüyamda bir kâse) süt içtim. O kadar içtim ki, hâlâ onun kanıklığını tırnaklarımda hissediyorum. Sonra (geri kalanını içmesi için) Ömer'e verdim"**. Sahâbîler: "Yâ Rasûlallah, bu rüyanızı neye yordunuz?" diye sordular. Rasûlullah: **"İlme yordum"** diye buyurmuştur¹⁵⁸¹. Bu hadis Hz. Ömer'in ilmî ve ilimdeki ferasetine işaret etmektedir.

2-Sa'd İbn Ebî Vakkâs (ö.53 / 675) şöyle nakleder: (Dedi ki:) Bir gün Ömer b. el-Hattâb, Rasûlullah'ın huzuruna girmek için izin istedi. O esnada Rasûlullah'ın yanında Kureyş kabilesinden birtakım kadınlar vardı, Rasûlullah ile konuşuyorlardı. Sesleri de Rasûlullah'ın sesinden daha yüksek çıkıyordu. Ömer b. el-Hattâb izin isteyince bu kadınlar hemen kalktılar ve süratle perdenin arkasına geçtiler. Rasûlullah, Ömer'in gelmesine izin verdi. Ömer içeri girdiği sırada Rasûlullah (kadınların bu hâline) gülüyordu. Bunun üzerine Ömer: **Yâ Rasûlallah! Allah seni bütün ömründe güldürüp sevindirsin! dedi (böylece gülmesinin sebebini sormuş oluyordu).**

Peygamber (SAV) ; **"Yanımda bulunan şu kadınların hâline şaşıyorum. Senin sesini işitince acele ile perdenin arkasına koştular."** buyurdu.

Bunun üzerine Ömer; **"Yâ Rasûlallah! Sen onların tazimine daha lââyık-sın!"** dedi ve kadınlara hitaben; **"Ey nefisleri düşman olan kadınlar! Rasûlullah'a tâzim etmeyip de benden mi çekiniyorsunuz?"** dedi.

Kadınlar da; **"Evet senden çekiniyoruz! Çünkü sen Rasûlullah'tan daha sert sözlü ve daha katı yüreklisin"**, dediler.

Bunun (bir münakaşa hâlini alması) üzerine Rasûlullah: **"Sus ey Hattâb oğlu! Nefsim elinde olan Allah'a yemin olsun ki, sen bir yolda giderken şeytan asla sana yaklaşamaz. O muhakkak senin yolundan başka bir yola yönelip gider."** buyurdu¹⁵⁸².

3-Ebû Hurayra'den (ö.58 / 677) nakledilmiştir. Peygamber (SAV) : **"And olsun İsrâîloğullarından sizden önce gelip geçen insanlar içinde öyle kimse-ler vardı ki, onlar peygamberler (derecesinde) olmadıkları hâlde kendilerine**

¹⁵⁸⁰ *Buhârî*, "Fedâilu's-sahâbe" 6, "Enbiyâ" 54; *Müslim*, Fedâilu's-sahâbe 23; *Tirmizî*, "Menâkıb" 17, *Ahmed b. Hanbel* VI, 55.

¹⁵⁸¹ *Buhârî*, İlim 22, Fedâilu's-sahâbe 6.

¹⁵⁸² *Buhârî*, "Fedâilu's-sahâbe" 6, "Edeb" 68, "Bed'u'l-Halk" 11; *Müslim*, "Fedâlü's-sahâbe" 22; *Ahmed b. Hanbel*, I, 171, 182.

ilhâm olunurdu. Eğer ümmetim içinde de bunlardan bir kimse bulunuyorsa, o da Ömer'dir." buyurdu¹⁵⁸³.

4-Ebû Saîd el-Hudrî (ö. 74 / 693-94) şöyle demiştir: Ben Rasûlullah'dan (SAV) işittim, şöyle buyuruyordu: "**Ben uyuduğum sırada (rüyamda) birtakım insanlar gördüm. Onlar bana arz olundular. Üstlerinde gömlekler vardı. Bu gömleklerin kimi göğüslerine ulaşıyor, kimi de bundan daha aşağı yere kadar ulaşıyordu. Ömer de bana arz olundu. Üstünde (eteklerini yerde) sürdüğü bir gömlek vardı**".

Sahâbîler; "Yâ Rasûlallah, bunu ne ile te'vîl (ta'bîr) ettin?" diye sordular. "**Dînile**" cevabını verdi¹⁵⁸⁴. Bu hadis de Hz. Ömer'in dinî konulardaki hassasiyetine işaret etmektedir.

3. Vahyin Hz. Ömer'e Muvafakat Ettiği Hususlar

Hz. Ömer akıllı ve gönlü ile Kur'an'aboyun eğmiş, kalbi ondan haşyet duymuş, Allah da ona birtakım özel ikramlarda bulunmuştur. Her şeyden önce Hz. Peygamber'in ifadesiyle Allah onu **mülhemlerden** kılmış¹⁵⁸⁵, birçok noktada **lafzen** ve **mânen** rabbi ona muvafakat etmiştir.

Vahyin Hz. Ömer'e muvafakat ettiği hususların bir kısmı **sahih rivâyetlere** ve **sağlam kaynaklara** dayanıyor iken bir kısmı **tefsir kaynaklarında**, ilgili âyetlerin tefsirlerinde, özellikle **sebeb-i nüzullerin** zikredilişlerinde yer almaktadır. Bu rivâyetlerin bir kısmı **zayıf** ve **tartışmalıdır**. Bir kısmı sadece Hz. Ömer'le değil, başkaları ile de irtibatlandırılmıştır.

Vahyin Hz. Ömer'e muvafakatini başka bir açıdan değerlendirmek gerekiyorsa bir kısmının **lafzî** bir kısmının **mânevî** muvafakat olduğunu belirtmek gerekir. Diğer bir ifade ile **Hz. Ömer'in sözü bazı âyetlerde kısmî olarak olduğu gibi yer almışken, bazı âyetlerde mânâ olarak yer almıştır**.

Vahyin Hz. Ömer'e muvafakatlerini sebeb-i nüzul olarak ifade etmek mümkün mü? sorusuna da cevap aramak gerekir.

Meselâ soruyu, '**Âyet Hz. Ömer'in arz ettiği görüş için mi inmiştir?**' yoksa '**beyan ettiği görüşü kabul ve tasdik için mi inmiştir?**' şeklinde sorduğumuzda cevabı da vermiş oluruz. Bu çerçevede vahyin Hz. Ömer'e olan **muvafakatlerinin tamamını olmasa da en azından bir kısmını sebeb-i nüzul kapsamında zikretmek** mümkündür.

¹⁵⁸³ *Buhârî*, "Fedâilu's-sahâbe" 6, *Enbiyâ* 54; *Müslim*, "Fedâilu's-sahâbe" 23; *Tirmizî*, "Menâkıb" 17, *Ahmed b. Hanbel*, VI, 55.

¹⁵⁸⁴ *Buhârî*, "İmân" 15, "Fedâilu's-sahâbe" 6.

¹⁵⁸⁵ *Buhârî*, "Fedâilu's-sahâbe" 6, "Enbiyâ" 54; *Müslim*, *Fedâilu's-sahâbe* 23; *Tirmizî*, "Menâkıb" 17, *Ahmed b. Hanbel*, VI, 55.

İbn Ömer'in "**Bir konuda insanlar bir şey söylesin Ömer de bir şey söylesin de Kur'an Ömer'in dediği gibi gelmiş olmasın**¹⁵⁸⁶" söylediği nakledilir.

Mucâhid'in (ö.103 / 721), "**Ömer bir görüş beyan ederdi. Sonra o Kur'an olarak inerti.**" dediği nakledilir¹⁵⁸⁷.

Hz. Ömer'in vahye muvafakat ettiği meseleleri **yirmiden fazlasına** çıkarırlar vardır¹⁵⁸⁸. Biz bu tebliğimizde vahyin Hz. Ömer'e olan muvafakatlerini **konu olarak 14, âyet olarak 22** şeklinde tespit ettik. Kaynaklarda da kesin bir sayı verilmemekle beraber farklı rakamlar verilmiştir.

Vahyin Hz. Ömer'e muvafakat ettiği konuları şu şekilde sıralamak mümkündür:

3.1. Hz. İbrahim'in Makamını Namazgâh Edinmek

Hz. Ömer şöyle dedi, "Ben Allah'a üç konuda muvafakat ettim. Veya Rabbim bana üç konuda muvafakat etti: 'Yâ Rasûlallah! Makam-ı İbrahim'i bir namazgâh edinseniz?' dedim. Ardından şu âyet nâzil oldu"¹⁵⁸⁹: **(1) "Hani Kâbe'yi insanlar için toplanma ve güven yeri yapmıştık. 'İbrahim'in makamını (Kâbe'nin tümünü) namaz yeri edininiz!' İbrahim ile İsmail'e; 'Bu evimi ziyaretçiler, kendilerini ibadete adayınlar, rükû ve secde edenler için temiz tutun!' diye emir vermiştik.**" [Bakara, 2 / 125]

Müfessirler buradaki makam ile neyin kastedildiği konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Kimine göre "**bütünüyle harem-i şerif**"tir. Kimine göre "**Kâbe'de İbrahim makamı olarak bilinen yer**"dir. Kimine göre de "**Arafat'taki buluşma, Meş'ar-i Haram, Mina, taş atma ve Safa ile Merve arasında tavaf**"tır, hatta İbrahim'in makamı "**bütünüyle hacc**"dır, diyenler de vardır¹⁵⁹⁰.

Saîd b. Cübeyr (ö. 94 / 713) âyetteki "**makam**" hakkında "**Haceru'l-esvedin; Allah'ın Nebisi İbrahim'in makamı olduğunu**, Allah onu rahmet olarak gönderdiğini, İbrahim (a.s.) 'ın onun üzerinde durup Hz. İsmail'in ona taş ulaştırdığını da nakletmektedir¹⁵⁹¹.

¹⁵⁸⁶ Tirmizî, "Menâkıb" 17, 19; Ebû Dâvûd, "İmâre" 17, 18; İbn Mâce, "Mukaddime" 11; Ahmed b. Hanbel, II, 53, 95, V, 145.

¹⁵⁸⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dâru Tayyibe, 1420/1999, I, 418; es-Suyûtî, *ed-Durru'l-mensûr*, Beyrut trs, Dâru'l-fikr, I, 290; Ahmed el-Mezîd-Âdil eş-Şî'î, *Ömer b. el-Hattâb*, Dâru'l-Vatan, byy, trs., s. 9.

¹⁵⁸⁸ Ahmed el-Mezîd-Âdil eş-Şî'î, *Ömer b. El-Hattâb*, s. 9; Muhammed Bedruddîn b. Yûsuf el-Mağribî el-Hasenî (1935), *Fethu'l-Vehhâb fî Muvâfakâti Seyyidina Ömer b. El-Hattâb*, th. Râhâ Fâris, 1435/2014.

¹⁵⁸⁹ Buhârî, "Salât" 32, "Tefsîr", Sûre 2, 9; Müslim, "Fedâilü's-sahâbe" 24; Dârimî, "Menâsik" 23; Ahmed b. Hanbel, I, 23, 24, 26.

¹⁵⁹⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 413.

¹⁵⁹¹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 414.

Diğer bir rivâyet şöyledir. Câbir (ö.78 / 697) 'den nakledildiğine göre; Rasûlullah (SAV), tavafı yapınca **Ömer** burası babamız İbrahim'in makamı değil mi? dedi. Rasûlullah '**evet**', cevabını verince, Hz. Ömer 'orayı namazgâh edinmeyelim mi?' dedi, ardından Yüce Allah; "*Siz de İbrahim'in makamından bir namazgâh edinin*"[Bakara, 2 / 125] âyetini indirdi, demiştir¹⁵⁹².

Hz. Ömer burada inşaat banisi olarak Hz. İbrahim'in hatırasının yaşatılması, hürmetle anılması ve hatırlanmasını arzu etmektedir. Onun bu arzusuna ve arzusunu dile getirirken kullandığı sözcüklere vahiy muvafakat ederek makam-ı İbrahim'in namazgâh edinme arzusunu onaylamıştır.

3.2. Kadınların Örtünmesini Emreden Hicâb Âyeti

Hz. Ömer; "Ya Rasûlallah! Hanımlarınızla iyiler de konuşuyor, kötüler de. Hanımlarınıza emretseniz de örtünseler." dedim, ardından: **(2)** "*Ey Peygamber! Eşlerine, kızlarına ve müminlerin kadınlarına, dışarı çıkarken üstlerine örtü almalarını söyle; bu, onların hür ve namuslu bilinmelerini ve bundan dolayı incitilmemelerini daha iyi sağlar. Allah başışlar ve merhamet eder.*" [Ahzâb, 33 / 59]âyeti indi, dedi¹⁵⁹³.

Hz. Ömer'e muvafakat çerçevesinde zikredilen ve yine örtünme ile alakalı olan Ahzâb Suresinin 53.âyeti şöyledir: **(3)** "*Ey inananlar! Peygamber'in evlerine, yemeğe çağırılmaksızın vakitli vakitsiz girmeyin; fakat davet edilmeniz girin ve yemeği yiyince, dağılın. Sohbet etmek için de girip oturmayın. Bu hâliniz Peygamber'i üzüyor, o da size bir şey söylemeye çekiniyordu. Allah gerçeği söylemekten çekinmez. Peygamber'in eşlerinden bir şey isteyeceğinizde onu perde arkasından isteyin. Bu sayede sizin gönülleriniz de, onların gönülleri de daha temiz kalır. Bundan sonra ne Allah'ın Peygamber'ini üzmeniz ve ne de O'nun eşlerini nikâhlamanız asla caiz değildir. Doğrusu bu, Allah katında büyük şeydir.*" [Ahzâb, 33 / 53]

Hz. Ömer'e muvafakat eden âyetlerin sayısını 15, 20 ve daha fazlasına çıkaranlar, bu tür âyetleri de saymaktadırlar.

3.3. Peygamber Hanımlarının Kıskanmaları

Hz. Ömer, "Peygamberin hanımları birbirlerini kıskandıkları bir konuda peygambere karşı birleştiler de 'Eğer onları boşarsa belki rabbi sizin yerinize ona daha hayırlı eşler verir.' dedim. Âyet bu şekilde nâzil oldu." dedi¹⁵⁹⁴ Ve: **(4)** "*Ey Peygamberin eşleri! Eğer o sizi boşarsa, Rabbi ona; sizden daha iyi olan, kendini*

¹⁵⁹² İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm, I, 414.

¹⁵⁹³ Buhârî, "Salât" 32, "Tefsîr", Sûre 2, 9; Müslim, "Fedâilü's-sahâbe" 24; Dârimî, "Menâsik" 23; Ahmed b. Hanbel, I, 23, 24, 26.

¹⁵⁹⁴ Buhârî, "Salât" 32, "Tefsîr", Sûre 2, 9; Müslim, "Fedâilü's-sahâbe" 24; Dârimî, "Menâsik" 23; Ahmed b. Hanbel, I, 23, 24, 26.

Allah'a veren, inanan, boyun eğen, tevbe eden, kulluk eden, oruç tutan, dul ve bakire eşler verebilir.” [Tahrîm, 66 / 5] âyeti nâzil oldu.

Bu âyet-i kerîmede lafzî bir muvafakat söz konusudur ve Hz. Ömer'in “*عَسَىٰ رَبُّهُ إِنْ طَلَّقَكُنَّ أَنْ يُبَدِّلَهُ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِنْكَ*” şeklindeki ifadesi olduğu gibi âyette de yer almıştır.

3.4. Bedir Esirleri Hakkında Arzettiği Görüş

Müslim'in (ö.261 / 875) rivâyetinde Hz. Ömer: “Üç konuda Rabbime muvafakat ettim: Makam-ı İbrahim, hicap ve Bedir esirleri hakkında” demektedir¹⁵⁹⁵.

Dolayısıyla bu hadiste Buhârî'nin rivâyetine ilâveten dördüncü bir muvafakat olarak Bedir esirleri hakkında ileri sürdüğü görüş de yer almaktadır. Şöyle ki:

İbn Ömer'den (r.a.) nakledildiğine göre Bedir günü Müslümanlar esirleri aldıktan sonra Rasûlüllah (SAV) “Bu esirler hakkında görüşünüz nedir?” diye Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'le istişare etti. Ebû Bekir, esirlerden fidye alınıp serbest bırakılmaları görüşündeydi. Hz. Ömer, Ebû Bekir'in fikrinde olmadığını, boyunlarının vurulması, zira bunların her birinin küfrün imamı / önderleri ve eşrafı olduklarını söyledi. Bunun üzerine Rasûlüllah (SAV) Ebû Bekir'in söylediğine meyletti. Ve nihâyet fidye alarak esirleri serbest bıraktı. Ardından şu âyetler nâzil oldu¹⁵⁹⁶: (5) “*Yeryüzünde ağır basıp (küfrün belini kırıncaya) kadar, hiçbir peygambere esir bulundurması yaraşmaz. Siz geçici dünya malını istiyorsunuz, hâlbuki Allah (sizin için ebedî olan) âhireti istiyor. Allah, Azîz'dir, Hakîm'dir.*” (Enfâl, 8 / 67)

(6) “*Daha önceden Allah'tan verilmiş bir hüküm olmasaydı, aldıklarınızdan ötürü size büyük bir azap erişirdi.*” [Enfâl, 8 / 68]

(7) “*Elde ettiğiniz ganimetleri temiz ve helâl olarak yiyin; Allah'tan sakının, doğrusu Allah bağışlar ve merhamet eder.*” [Enfâl, 8 / 69]

Esir meselesi o güne kadar Müslümanların ilk defa karşılaştıkları bir durumdu. Ve o güne kadar bu konuda Allah'tan gelen bir beyan da yoktu.

Küfrün beli kırılıp, hak ve adalet hâkim olup zulüm ortadan kalktıktan sonra günün şartlarına göre esirler tutulabilir, salıverilebilir veya fidye karşılığı serbest bırakılabilir. Nitekim “Savaşta inkâr edenlerle karşılaştığınızda boyun-

¹⁵⁹⁵ Müslim, “Fedâilu's-ahâbe” 24 (2399).

¹⁵⁹⁶ Ebû Bekir b. Ebî Şeybe, *el-Musannef*, th. Kemal Yusuf el-Hût, Meketebetü'r-rüşd, Riyad 1409, VI, 497 (33261); Ahmed b. Hanbel, III, 243; el-Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek*, II, 359, (3270); İbn Ebî Şeybe'nin rvâyetinde Enfâl sûresinin 67. âyetinin nâzil olduğu söylenirken, Ahmed b. Hanbel'in rivâyetinde aynı sürenin 68. âyetinin nazil olduğu ifade edilmektedir. Hikmet b. Beşîr b. Yâsîn, *Mevsû'atü's-Sahîhi'l-Mesbûr mine't-Tefsîr bi'l-Me'sûr*, Dâru'l-meâsir, Medîne 1420/1999, II, 419.

larını vurun; sonunda onlara üstün geldiğinizde onları esir alın; savaş sona erince onları ya karşılıksız, ya da fidye ile salıverin; Allah dilemiş olsaydı, onlardan başka türlü öç alabilirdi, bunun böyle olması, kiminizi kiminizle denemek içindir. Allah, kendi yolunda öldürülenlerin işlerini boşa çıkarmaz.” [Muhammed, 47 / 4] âyeti bunu açıkça beyan etmektedir.

Esirlerin serbest bırakılması düşmanın Müslümanlara zarar veremeyecek derecede gücünün zayıflamasından sonra mümkün olacaktı. İslam'ın bu ilk savaşında düşman ordusu üzerinde henüz tam bir hâkimiyet sağlanmış değildi. Düşmanın toparlanıp Müslümanlara yeniden saldırması felakete sebep olabilirdi. Peki, bu tehlikeyi Hz. Ömer gördü de peygamber göremedi mi? sorusu akla gelebilir. Elbette peygamber de bunu biliyordu. Ancak o, beşerî imkânlar ölçüsünde merhametin en son noktasını zorlamak arzusundaydı. Çünkü o bir peygamberdi. Yanıldığında Rabbi tarafından uyarılıp yanılığının düzeltileceğini biliyordu. Peygamberin içtihadında yanılması ilâhî kudretin bir tecellisidir. Zira tek yanılmaz varlığın Yüce Allah olduğunun gösterilmesi de ilâhî kudretin bir muradı olsa gerektir.

Ayrıca Hz. Ömer peygamberden daha rahat hareket etme imkânına sahiptir. Çünkü nihaî sorumluluk ve serdedilen görüşün tatbik emrini verecek olan yine Allah Rasûlü'dür. Eğer peygamber, Hz. Ömer olsaydı o ağır sorumluluk altında belki de peygamberden farklı düşünemeyecekti.

Aslında Allah Rasûlü de belki aynı düşüncedydi. Fakat yeryüzünde af ve müsamaha ikliminin yegâne temsilcisi, başkalarının iman etmemesi karşısında neredeyse kendisini helak edecek derecede üzülen Allah Rasûlü (SAV), belki de bi'setten bu yana Müslümanlara zulmeden bu azılı müşriklerin kalplerine girme, onları ebedî azaptan kurtarma adına bir yol olabilir düşüncesiyle Hz. Ebu Bekir'in görüşüne meyletmiş, **fakat ilâhî irâde, Hz. Ömer'e muvafakat etmiştir.**

3.5. Münafıkların Cenaze Namazını Kılmak Meselesi

İbn Abbâs'ın (ö.68 / 687) naklettiğine göre Hz. Ömer: “Abdullah b. Übeyy b. Selûl öldüğünde Rasûlüllah (SAV) cenaze namazını kılmak için çağrıldı. Ona gitmek üzere harekete geçince acele ile önüne geçtim ve ‘Ey Allah'ın Rasûlü! Şu günde şöyle şöyle diyen Allah'ın düşmanının namazını mı kılmaya gidiyorsunuz?’ dedim. –Ve onun sözünü tekrar ettim- Rasûlüllah tebessüm ederek “Çekil ya Ömer!” buyurdu. Sözümde ısrar edince; “Ben muhayyer bırakıldım ve **ben de namaz kılmayı tercih ettim.** Ona yetmiş kereden daha fazla istiğfar dileyip mağfiret olacağını bilseydim ona mağfiret dilemeyi arttırdım.” buyurdu. Allah Rasûlü namazını kaldırdı sonra dönüp gitti. Aradan az bir zaman geçti ki: (8) “Onlardan ölen kimsenin **namazını sakın kılma, mezarı ba-**

şında da durma! Çünkü onlar Allah'ı ve peygamberini inkâr ettiler, fâsık olarak öldüler." [Tevbe, 9 / 84] âyeti nâzil oldu, dedi.¹⁵⁹⁷

Hz. Ömer: 'Daha sonra Allah Rasûlüne karşı göstermiş olduğum bu cüretkârlığıma hep taaccüp etmişimdir.' derdi.¹⁵⁹⁸

3.6. Münafık Bir Kavme İstiğfar Dilemek

Rivayete göre, (9) "Onlar için ister mağfiret dile, ister dileme. Onlar için yetmiş kere mağfiret dilesen de Allah onları affetmeyecektir. Bu, onların Allah'ı ve Resulünü inkâr etmelerinden dolayı böyledir. Allah, böylesine baştan çıkmış fasıklar güruhuna hidayet etmez." [Tevbe, 9 / 80] âyeti nâzil olunca Ömer b. Hattâb; " (Ey Allah'ın Rasûlü) Allah sizi nehyettikten sonra **artık bunlar için mağfiretdilemeyin!**" dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ; (10) "Onlar için, başıslanma dilesen de dilemesen de birdir; Allah onları başıslamayacaktır. Doğrusu Allah, yoldan çıkmış milleti doğru yola eriştirmez." [Münâfikûn, 63 / 6] âyetini indirdi¹⁵⁹⁹.

Başka bir rivayete göre de Abdullah b. Übey öldüğünde Rasûlullah (SAV) **namazını kılmak istedi**. Ömer b. Hattâb elbisesinden tutarak "Ey Allah'ın Rasûlü Allah Teâla 'Onlar için ister mağfiret dile, ister dileme. Onlar için yetmiş kere mağfiret dilesen de Allah onları affetmeyecektir. Bu, onların Allah'ı ve Rasulünü inkâr etmelerinden dolayı böyledir. Allah, böylesine baştan çıkmış fasıklar güruhuna hidayet etmez.'" [Tevbe, 9 / 80] buyurarak **bunu sana emretmedi**." dedi. Rasûlullah da; "Yap ya da yapma diye Allah beni muhayyer bıraktı." diye karşılık verdi.

Bazı rivayetlerde ise Hz. Ömer Allah Rasûlüne (SAV) : "**Ona istiğfar dilemeyin** Allah sizi bundan nehyetti." dedi. Rasûlullah (SAV) "Yüce Allah 'Onlar için ister mağfiret dile, ister dileme. Onlar için yetmiş kere mağfiret dilesen de Allah onları affetmeyecektir. Bu, onların Allah'ı ve Resulünü inkâr etmelerinden dolayı böyledir. Allah, böylesine baştan çıkmış fasıklar güruhuna hidayet etmez.'" [Tevbe, 9 / 80] buyurarak bu konuda Allah beni muhayyer bıraktı. Ben de yetmişten daha fazla istiğfar dileyeceğim" buyurdu. Bunun üzerine Yüce Allah; "Onlar için, başıslanma dilesen de dilemesen de birdir; Allah onları başıslamayacaktır. Doğrusu Allah, yoldan çıkmış milleti doğru yola eriştirmez." [Münâfikûn, 63 / 6] âyetini indirdi.¹⁶⁰⁰

¹⁵⁹⁷ Buhârî, "Cenâiz" 84, "Tefsîr", Sûre 9, 12; Tirmizî, "Tefsîr", Sûre 9, 12; Nesâî, "Cenâiz" 69; Muhammed b. Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân*, th. Şuayb el-Arnâvud, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1414/1993, IV, 449 (3176)

¹⁵⁹⁸ Ahmed b. Ali b. Hacer (852), *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1379, VIII, 333, 334. Buhârî bu kıssayı üç hadiste anlatır.

¹⁵⁹⁹ Ebu'l-Hasan Mukâtil b. Süleyman el-Ezdî el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, th. Abdullâh Mahmûd Şahâteh, Dâru İhyâi't-Türâs, Beyrut 1423, II, 186.

¹⁶⁰⁰ Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd Ebû Mansûr el-Mâturidî, *Tefsîru'l-Mâtüridî (Te'vilâtü Ehli's-Sünne)*, th. Mecdî Baslûm, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1426/2005, V, 436.

Bu olay Hz. Peygamber'in merhamet tecellisinin bir örneği olarak karşımızda durmaktadır. Bu tutum ve merhamet örnekliği ile gelecek Yahudî nesline bir mesaj vermek ve belki de İslam'a girmelerine bir vesile kılmak amacıyla olduğunu söylemek yanlış olmaz.

3.7. İçkinin Haram Kılınması Meselesi

Elmalılı (ö.1361 / 1942) içkinin haram kılınmasının aşamalarını şöyle nakleder: İslâm dininde şarabın ve sarhoşluk verici şeylerin yasak edilmesi tedricen olmuştur. İslâm'ın geldiği ilk zamanlar, şarap henüz serbestti. İçkinin yasaklanması konusunda derece derece dört âyet inmiştir. Önce Mekke'de, "Hurma bahçelerinin ve üzüm bağlarının meyvelerinden, hem bir sarhoşluk verici şey çıkarırsınız, hem de bir güzel rızık." (Nahl, 16 / 67) âyeti inmişti. O zamanlar Müslümanlar da içki içerler, Hz. Peygamber de ses çıkarmazdı. İkinci olarak **Hz. Ömer**, Muaz ve diğer bazı sahabîlerin, "Ey Allah'ın Resulü, şarap hakkında bize bir fetva ver, çünkü o aklı gideriyor." şeklinde içkinin hükmünü sormaları üzerine; "*Sana içki ve kumarı sorarlar, de ki: 'İkisinde de hem büyük günah ve hem insanlara bazı faydalar vardır. Günahları faydasından daha büyüktür'...*" [Bakara, 2 / 219] âyeti nâzil oldu ve ilk haram kılma bununla başladı. Bu âyette yasaklık açık olmakla beraber caiz olma ihtimali de vardı. Bunun üzerine hemen terk edenler bulunduğu gibi, henüz terk etmeyenler de vardı¹⁶⁰¹.

Sonra bir gün akşam namazını kılmaya gelen bir adam; "De ki Ey kâfirler sizin ibadet ettiğinize ben ibadet ederim, benim ibadet ettiğime siz ibadet etmezsiniz" şeklinde kâfirün sûresini yanlış okudu. Adam sarhoşluktan dolayı ne okuduğunu bilmiyordu. Ardından "Ey İnananlar! Sarhoşken, ne dediğinizi bilene kadar... namaza yaklaşmayın..." [Nisâ, 4 / 43] âyeti nâzil oldu¹⁶⁰².

Bunun üzerine içenler pek azaldı ise de içenler yine vardı. Bir gün İtbân b. Mâlik (ö.50 / 670), Sa'd b. Ebî Vakkâs ile beraber birkaç kişiyi davet etmiş, içki içmişler, sarhoş olduklarında, övünmeye ve şiir söylemeye başlamışlar. Bu sırada Sa'd, Ensardan birinin hicvini (şiir yolu ile yerme) konu alan bir şiir okumuş, o da bir çene kemiği ile ona vurup başını yarmıştı. Bundan dolayı Sa'd, Hz. Peygamber'e giderek şikâyet etmiş, bunun üzerine Rasûlüllah'ın; "Allah'ım! Şarap hakkında bize yeterli beyanda bulun!" diye, dua etmesi üzerine Mâide Sûresindeki; "Ey iman edenler! İçki, kumar, putlar ve fal okları hep şeytanın işinden olan murdar bir şeydir. O halde ondan kaçın ki kurtuluşa eresiniz. İçki ile kumarda şeytan sırf aranızda düşmanlık ve kin düşürmeyi ve sizi Allah'ı anmaktan ve

¹⁶⁰¹ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Kitabevi, İstanbul 1971, II, 763-764.

¹⁶⁰² Muhammed b. Cerîr Ebû Ca'fer et-Taberî (310), *Câmiu'l-Beyân fi Te'vîli'l-Kur'ân*, th. Ahmed Muhammed Şâkir, Muessesetü'r-Risâle, 1420/2000, X, 569.

namaz kılmaktan alıkoymayı ister. Artık vaz geçiyorsunuz değil mi?" (Maide, 5 / 90, 91) âyetleri nâzil olmuş ve bununla şarabın haramlığı son derece şiddetli bir şekilde yasaklanmıştır. Hz. Ömer bunu dinleyince, "İnteheynâ ya Rabbî" yani "tamamen vazgeçtik ya Rabbî" demiştir¹⁶⁰³.

Elmalılı'nın naklettiği bu rivâyete göre içkinin nihaî manada yasaklanması konusunda dua eden Allah Rasûlüdür.

Ancak Hz. Ömer'den nakledilen bir rivâyete göre içki haram kılındığında Hz. Ömer; "Allah'ım bize içki konusunda sadra şifa bir beyanda bulun", diye dua etmiş. Ardından Bakara Sûresindeki; (11) "*Sana içki ve kumarı sorarlar, de ki: "İkisinde hem büyük günah ve hem insanlara bazı faydalar vardır. Günahları faydasından daha büyüktür..."*" [Bakara, 2 / 219] âyeti nâzil oldu. Bunun üzerine Hz. Ömer çağrıldı ve kendisine bu âyet okunduğunda yine, "Allah'ım bize içki konusunda sadra şifa bir beyanda bulun", diye dua etti, bu kez Nisâ sûresindeki; (12) "*Ey İnananlar! Sarhoşken, ne dediğinizi bilene kadar... namaza yaklaşmayın..."*" [Nisâ, 4 / 43] âyeti nâzil oldu¹⁶⁰⁴.

Bu âyetin inzalından sonra namaza çağırın Allah Rasûlünün münâdisi namaz için kamet getirdiğinde 'Sarhoşken namaza yaklaşmayın!' diye nidâ ederdi¹⁶⁰⁵.

Çağrılıp bu âyet de Hz. Ömer'e okunduğunda bu kez yine "Allah'ım bize içki konusunda sadra şifa bir beyanda bulun", diye dua etti, ardından Mâide suresindeki; (13) "*Şeytan şüphesiz içki ve kumar yüzünden aranızda düşmanlık ve kin sokmak ve sizi Allah'ı anmaktan, namazdan alıkoymak ister. Artık bunlardan vazgeçtiniz değil mi?"*" [Mâide, 5 / 91] âyeti indi. Hz. Ömer çağrılıp bu âyet de kendisine okunduğunda ve "vaz geçtiniz değil mi?" noktasına gelindiğinde Hz. Ömer: "vaz geçtik, vaz geçtik" diyerek mukabele etti.¹⁶⁰⁶

İbn Ebî Hâtim'in (ö.327 / 938) naklinde "çünkü malı ve aklı gideriyor" dediği ziyadesi yer almaktadır¹⁶⁰⁷. Böylece Hz. Ömer'i bu duaya sevk eden saik de tasrih edilmiş olmaktadır.

¹⁶⁰³ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, II, 764. Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme et-Tahâvî (321), *Şerhu Müşkili'l-Asâr*, th., Şuayb el-Arnâvûd, Muessesetu'r-risâle, byy., 1415/1994, IV, 139, (1494), (1495); et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân fi Te'vili'l-Kurân*, X, 570.

¹⁶⁰⁴ Ebû Dâvûd, "Eşribe" 1; Tirmizî, "Tefsîr" Sûre 5, 8, 9; Ahmed b. Hanbel, III, 323.

¹⁶⁰⁵ Ebû Dâvûd, "Eşribe" 1. Et-Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-Asâr*, IV, 139, (1494)

¹⁶⁰⁶ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VIII, 112; Ahmed b. Hanbel, I, 53, Ebû Dâvûd, "Eşribe" 1; Tirmizî, "Tefsîr" Sûre 5, 8; Nesâî, "Eşribe" 1; Hâkim, *el-Müstedrek*, IV, 143. Hâkim isnadının sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de ona muvafakat etmiştir. Ali el-Medenî ve Tirmizî bu hadisin sahih olduğunu söylemişlerdir. Bk. Ebû Dâvûd, *Sünen*, III, 325 (3670) dipnot.

¹⁶⁰⁷ Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris b. el-Münzir et-Temîmî er-Râzî b. Ebî Hâtim (327), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, th. Es'ad Muhammed et-Tayyib, Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, Memleketü'l-Arabiyyetü's-Suudiyye, 1419, IV, 1200, (6769)

Taberî (ö.310 / 922) de içkinin yasak edilmesinin aşamalarını şöyle nakleder: Muhammed b. Kays'ın naklettiğine göre Rasûlullah (SAV) Medine'ye geldiğinde insanlar içki içiyor kumar oynayıp paralarını da yiyorlardı. Rasûlullah (SAV) 'e gelip bunu ona sordular: Yüce Allah; "*Sana içki ve kumarı sorarlar, de ki: 'İkisinde hem büyük günah ve hem insanlara bazı faydalar vardır. Günahları faydasından daha büyüktür'...*" [Bakara, 2 / 219] âyetini indirdi. 'Bunun hakkında ruhsat geldi, kumar parasını yeriz, içki de içeriz sonra da istigfar ederiz', dediler. Ta ki bir gün akşam namazını kılmaya bir adam geldi. "De ki Ey kâfirler sizin ibadet ettiğinize ibadet ederim, benim ibadet ettiğime siz ibadet etmezsiniz" şeklinde kâfirûn sûresini yanlış okudu. Tabii ki bu caiz değildi. Adam ne okuduğunu bilmiyordu. Ardından "*Ey İnananlar! Sarhoşken, ne dediğinizi bilene kadar... namaza yaklaşmayın...*" [Nisâ, 4 / 43] âyeti nâzil oldu. İnsanlar namaz vakti gelinceye kadar içki içer, içmeye de davet ederlerdi. Söylediklerini bilecek halde iken de namaza gelirdiler. "*Şeytan şüphesiz içki ve kumar yüzünden aranızda düşmanlık ve kin sokmak ve sizi Allah'ı anmaktan, namazdan alkoymak ister. Artık bunlardan vazgeçersiniz değil mi?*" [Mâide, 5 / 91] âyeti ininceye kadar böyle devam etti. Onlar da 'Sakındık yâ Rabbi' dediler¹⁶⁰⁸.

3.8. "Tebârekellâhu Ahsanu'l-hâlikîn" Âyeti

Hz. Ömer; ben rabbime dört konuda muvafakat ettim. "Ey Allah'ın Rasûlü (İbrahim'in (a.s.) makamının arkasında namaz kılsanız" dedim. "*İbrahim'in makamında namazgâh edinin*" [Bakara, 2 / 125] âyeti nâzil oldu. "Ey Allah'ın Rasûlü hanımlarınızı örttürseniz. Çünkü yanınıza iyilerde giriyor fâcirler de", dedim "*Onlardan (Peygamberin hanımlarından) bir şey istediğinizde perde arkasından isteyin.*" [Ahzab, 33 / 53] âyeti nâzil oldu. "*Andolsun Biz insanı süzölmüş bir çamurdan yarattık*" [Mu'minûn, 23 / 12] âyeti indiğinde, "Yaratıcıların en güzeli olan Allah'ın şanı ne yücedir" dedim. **(14)** "*Yaratıcıların en güzeli olan Allah'ın şanı ne yücedir.*" [Mu'minûn, 23 / 14] âyeti indi. (Bir kıskançlık yüzünden bir araya geldiklerinde) Nebî (SAV) 'in hanımlarının yanına gittim. Onlara: Ya bu tutumunuzdan vaz geçersiniz ya da Allah sizin yerinize ona sizden daha hayırlı eşler verir." dedim. "*Şâyet o sizi boşarsa belki de Rabbi sizin yerinize ona, sizden daha hayırlı, kendisini Allah'a teslim eden, inanan, içtenlikle itaat eden, teobe eden, ibadet eden, oruç tutan dul ve bakire eşler verir.*" [Tahrîm, 66 / 5] âyeti nâzil oldu, dedi.¹⁶⁰⁹

¹⁶⁰⁸ et-Taberî, Câmiu'l-Beyân fi Te'vili'l-Kurân, X, 569.

¹⁶⁰⁹ Ebû Dâvud Süleyman b. Dâvûd et-Tayâlisî (204), *Müsnedü Ebî Dâvûd et-Tayâlisî*, th. Muhammed b. Abdü'l-Muhsin et-Turkî, Dâru'l-hicr, Mısır 1419/1999, I, 46 (41)

3.9. Bedir Savaşına Çıkma Konusunda İstişare

Rasûlullah (SAV) Bedir savaşına çıkma konusunda ashâbı ile istişare ettiğinde Hz. Ömer çıkma yönünde görüş beyan etmiş, ardından (15) *"Nitekim Rabbin seni hak uğrunda evinden savaş için çıkarmıştı, oysa Müslümanların birtakımı bundan hoşlanmamıştı."* [Enfâl, 8 / 5] âyeti nâzil olmuştur¹⁶¹⁰. Ancak savaşa çıkma konusunda olumlu görüş beyan eden sadece Hz. Ömer değildir.

Elmalılı'nın ilgili âyetin tefsirinde ifade ettiğine göre Yüce Allah Rasûlünü, Medine'deki evinden çıkarıp Bedir tarafına doğru hareket etmesini emrettiği zaman, hakkı yerine getirmek gibi gerçek bir sebeple çıkarmıştı. İşte o sırada müminlerin bir kısmı gönülsüzdüler. Savaşı arzu eder bir durumda değildiler. Bunun için ilk yola çıkışta işin içyüzünü bilmiyorlardı. Gerekli hazırlıklarını yapmadan sadece bir kervana gidiliyor diye gelişigüzel çıkmış bulunuyorlardı, savaşmayı da istemiyorlardı.

Savaşın kaçınılmaz olduğu iyice anlaşıldıktan sonra hâlâ peygambere karşı mücadele ediyorlardı, sanki göz göre göre ölüme sürükleniyorlarmış gibi davranıyorlardı. Yani doğal olarak savaşmaktan gocundukları veya harp için hazırlanmış olmadıkları için, iki süvari ve üçyüz on üç piyadeden oluşan küçük bir birlikle düşmana karşı savaşmayı bazı müminler çok tehlikeli ve mahzurlu görüyor, savaşı hoş karşılamıyorlardı.

O vakit Yüce Allah iki taifeden birinin müminlerin olacağını vaat etmişti; hâlbuki müminler, şevketi olmayan şeyi istiyorlardı. Bu iki taifenin birisi Ebu Süfyân'ın yönetiminde 'Amr b. el-As ile 'Amr b. Hişâm'ın içinde bulunduğu kırk süvari muhafazasında Şam'dan gelmekte olan büyük bir ticaret kervanı idi. Hz. Peygamber bu kervanın gelişini haber vererek Medine'den hareket etmişti. Sahabenin birçoğu, hareketin hedefinin yalnızca bu kervanı vurma olduğu düşüncesinde bulduklarından bu harekete fazla ağırlık kuşanmadan katılmışlardı. Oysa öte yandan bütün Mekke halkı ayaklanmış büyük bir kalabalık teşkil ederek Ebû Cehil kumandasında hareket etmiş, güçlü ve şevketli bir orduydü. Bin kişilik silahlı bir Kureyş ordusu Bedir'e doğru geliyordu. O zaman Cebrail inmiş ve, "Ey Muhammed, Allah Teâlâ size iki taifenin birini vaat etti; ya kervan veya Kureyş ordusu." demişti. Bunun üzerine Rasûlullah yolda ashâbı ile istişare edip "ne diyorsunuz? Kureyşliler yola çıktılar, her türlü zorluğa ve sıkıntıya rağmen bize doğru geliyorlar. Sizce kervan mı daha iyi,

¹⁶¹⁰ Ebû Ya'lâ Ahmed b. Ali b. Musennâ el-Mavsîlî (307), *Müsnevu Ebi Ya'lâ*, th. Hüseyin Selim Esed, Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, Dımaşk 1404/1984, VI, 407 (3766); Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed en-Nisâbüri (468), *el-Vasît fi Tefsîri'l-Kur'ani'l-Mecîd*, th. Âdil Ahmed Abdulmevcûd-Ali Muhammed Muavvid vdğ., Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut 1415/1994, II, 174 (280), Cemaluddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Cevzî (597), *Zâdu'l-Mesîr fi İlmî't-Tefsîr*, th. Abdurrezâk el-Mehdî, Dâru'l-kutubi'l-arabî, Beyrut 1422, I, 534.

yoysa onları karşılamak mı?" buyurdu. Büyük bir kısmı: "Hayır, bizce düşmanı karşılamaktansa kervanı takip etmek daha iyi." dediler. Buna karşı Rasûlullah'ın mübarek yüzlerinde bir burukluk hâsıl oldu. Sonra da: "Kervan deniz kenarından geçti gitti, Ebû Cehil ise bize doğru geliyor" buyurdu. Bunun üzerine yine de "Ya Rasûlallah, kervana bak, düşmanı bırak." dediler. Hz. Peygamber öfkelenmişti, Ebû b-Bekir ve **Ömer** (r.a.) kalktılar, güzel sözler söylediler. Sonra Sa'd b. Ubâde kalktı ve dedi ki; "Ey Allah'ın Resulü! Kendi emrine bak ve icra et, vallahi sen Aden körfezine gitsen Ensar'dan bir kişi bile geri kalmaz." dedi. Daha sonra Mikdat b. 'Amr, kalktı ve dedi ki "Ya Rasûlallah! Allah Teâlâ sana ne emrettiyse onu icra et, ne tarafa gidersen biz kesinlikle seninle beraberiz. Biz, İsrailoğulları'nın Hz. Musa'ya dedikleri gibi, "Git, sen ve Rabb'in birlikte savaşın, biz işte burada oturup bekliyoruz." [Mâide 5 / 24] demeyiz, lâkin Sen Rabb'inle git, ikiniz onlarla savaşınız, biz de sizinle beraberiz, gören bir tek gözümüz bulunduğu müddetçe savaşacağız." deriz. Bunun üzerine Rasûlullah'ın yüzü güldü, "Şimdi bana söyleyin, insanlar bu iki görüşten hangisinden yanadır?" buyurdu¹⁶¹¹.

Sahabîlerin çoğu kervandan yana olmakla beraber Hz. Peygamber'in arzusu olan Kureyş ordusundan yana olan sahabîler de vardı. Burada eğer bir muvafakattan söz etmek gerekirse Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Sa'd b. Ubâde, Mikdat b. 'Amr (r.a.) ve adları zikredilmeyen başka sahâbîler de söz konusudur. Ancak birebir sahabîlerden bahsedeceksek Hz. Ömer'in muvafakatinden söz etmek yanlış olmaz.

3.10. "Fe lâ ve Rabbike" Âyetinin İnzâli

Buhârî'nin (ö.256 / 870) Urve'den naklettiğine göre, Zübeyr, Ensârî olan bir adamla Harre adı verilen yerdeki hurma bahçelerini sulama konusunda anlaşmazlığa düştüler. Durumun kendisine intikal ettirilen Hz. Peygamber (SAV) : "Ey Zübeyr bahçeni sula, sonra suyu komşuna serbest bırak", buyurdu. Zübeyr'in komşusu olan Ensârî: Ey Allah'ın elçisi, halanın oğlu olduğu için mi böyle (diyorsunuz) ? deyince Allah Rasûlü (SAV) 'nün yüzünün rengi değişti ve: "Ey Zübeyr bahçeni sula, duvarı aşıncaya kadar da suyu tut, hapset. Sonra da suyu komşuna serbest bırak!" buyurdu. Böylece Ensârî kendisini öfkelen dirince Hz. Peygamber Zübeyr'in hakkını açık bir delile dayalı olarak tam olarak vermiş oldu. Hâlbuki daha önce her ikisi için de toleranslı olan daha uygun bir duruma işaret buyurmuşlardı. Zübeyr, işte; *"Hayır; Rabbine and olsun ki, aralarında çekiştikleri şeylerde seni hakem tayin edip, sonra senin verdiği hüküm içlerinde*

¹⁶¹¹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, IV, 2368-2370.

bir sıkıntı duymadan tamamen kabul etmedikçe inanmış olmazlar.” [Nisâ, 4 / 65].” âyeti bu konuda nâzil olmuştur, dedi¹⁶¹².

Bu âyeti Hz. Ömer’in muvafakati ile ilişkilendirenler âyetle ilgili şöyle bir sebebi nüzul naklederler:

İbn Ebî Hâtîm’in, Yûnus b. Abd’ü’l-A’lâ kanalıyla Ebu’l-Esved’den naklettiğine göre, anlaşmazlığa düşen iki adam Allah Rasûlünün huzurunda muhâkeme oldular; Allah Rasûlü de aralarında hüküm verdi. Aleyhine hüküm verilen kişi: ‘Bizi Ömer İbn Hattâb’a gönder’, dedi. Allah Rasûlü de: “Peki ona gidiniz!”, buyurdu. Her ikisi de Hz. Ömer’e vardıklarında; onlardan birisi: ‘Ey Hattâb’ın oğlu, Allah Rasûlü bunun aleyhine ve benim de lehime hüküm verdi. O, bizi Ömer’e gönder dedi, Rasûlullah da bizi sana gönderdi’, dedi. Ömer’in: ‘Böyle mi?’ sorusuna öteki de ‘evet’ diye cevâb verince, Ömer: ‘Ben sizin yanınıza gelip aranızda hüküm verinceye kadar yerinizden ayrılmayınız!’, dedi. Ömer, kılıcını alarak yanlarına geldi ve Bizi Ömer’e gönder, diyenin boynunu vurarak onu öldürdü, öteki arkasını dönerek Rasûlullah (SAV) ’ın yanına kaçtı ve: ‘Ey Allah’ın elçisi, Allah’a yemin ederim ki, Ömer arkadaşımızı öldürdü. Şâyet müdahale etseydim beni de öldürürdü’, dedi. Allah Rasûlü (SAV) : “Ömer’in bir mümini öldürmeye kalkışacağını sanmazdım”, buyurdu. Allah Teâlâ: **(16)** “*Hayır; Rabbine and olsun ki, aralarında çekiştikleri şeylerde seni hakem tayin edip, sonra senin verdiği hükümü içlerinde bir sıkıntı duymadan tamamen kabul etmedikçe inanmış olmazlar.*” [Nisâ, 4 / 65] âyetini indirdi. Böylece o kişinin kanı heder edilirken onu öldürmesinden dolayı Hz. Ömer de temize çıkarıldı.¹⁶¹³

Başka bir nakle göre haklarında hüküm verilenler önce Hz. Ebû Bekr’e gittiler, Ebû Bekir de Allah Rasûlünün verdiği hükme razı gelmeleri gerektiğini söyleyip farklı bir şey söylemeyince Hz. Ömer’e gitmeye karar verdiler¹⁶¹⁴.

3.11. İzin İsteme Hâdisesi

Nakledildiğine göre Esmâ binti Ebî Mersed (ö.73 / 692) ’in köleleri uygunsuz bir vakitte yanına girdiler ve şu âyet indi¹⁶¹⁵.

¹⁶¹² *Buhârî*, “Şurb” 6, 7, 8, “Tefsîr”, Sûre 4, 12,” Sulh” 12; *Müslim*, “Fedâil” 129; *Ebû Dâvûd*, “Akdiyye” 31; *Tirmizî*, “Ahkâm” 36; *Nesâî*, “Kudâd” 19, 27; *İbn Mâce*, “Mukaddime” 2, “Ruhûn” 20; *Ahmed b. Hanbel*, IV, 5. Hadîs mürsel gibi görünüyorsa da, mânâ itibariyle muttasıl bir hadîstir. Aynı hadîsi bu şekliyle İmâm Ahmed de mürsel olarak rivayet etmiştir. Hadîsin isnadı Urve ve babası Zübeyr arasında kopuktur. Çünkü o, babasından işitmemiştir. Bilâkis kardeşi Abdullah’dan bu hadîsi işitmiştir.

¹⁶¹³ Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed İbn Ebî Hâtîm er-Râzî, *Tefsîru’l-Kur’an’i’l-Azîm*, th. Es’ad Muahammed et-Tayyib, Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1419, III, 994, (5560); İbn Kesîr bu hadîsi İbn Merdûyeh’in İbn Lehîa kanalıyla Ebu’l-Esved’den rivayet ettiğini, ancak bu tarihin **garîb** ve **mürsel** olup İbn Lehîa **zayıf** bir râvî olduğunu söylemektedir. İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, II, 351.

¹⁶¹⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, II, 351.

“Ey iman edenler; ellerinizin altında olan köle ve cariyeler ve sizden henüz erginlik çağına gelmemiş olanlar; sabah namazından önce, öğle sıcağında soyunduğunuz zaman ve yatsı namazından sonra yanınıza girecekleri vakit üç defa izin istesinler. Bunlar, sizin üç mahrem vaktinizdir. Bu vakitlerin dışında birbirinizin yanına girip çıkmakta size de, onlara da bir sorumluluk yoktur. Allah, size âyetleri böylece açıklar. Ve Allah Âlîm’dir, Hakîm’dir.” [Nûr, 24 / 58]

Diğer bir nakle göre Rasûlüllah (SAV) Ensar’dan bir köle olan Müdlic b. ‘Amr’ı bir öğlen vaktinde çağırmak için Ömer’e gönderdi. Elbisesi açılmış bir vaziyette uyumakta iken yanına girdi. Bunun üzerine uyandığında **Hz. Ömer**; “Keşke Yüce Allah babalarımızı, çocuklarımızı ve hizmetçilerimizi bu saatlerde izinsiz yanımıza girmelerini yasaklasa.” dedi. Sonra da onunla birlikte Nebî (SAV) ’e gitti. Yanına vardığında: **(17)** *“Ey iman edenler; ellerinizin altında olan köle ve cariyeler ve sizden henüz erginlik çağına gelmemiş olanlar; sabah namazından önce, öğle sıcağında soyunduğunuz zaman ve yatsı namazından sonra yanınıza girecekleri vakit üç defa izin istesinler. Bunlar, sizin üç mahrem vaktinizdir. Bu vakitlerin dışında birbirinizin yanına girip çıkmakta size de, onlara da bir sorumluluk yoktur. Allah, size âyetleri böylece açıklar. Ve Allah Âlîm’dir, Hakîm’dir.”* [Nûr, 24 / 58] âyeti henüz inmişti¹⁶¹⁶

(18) *“Çocuklarınız erginlik çağına vardığında, kendilerinden öncekilerin izin istediği gibi onlar da izin istesinler. Allah, size âyetlerini böyle açıklar. Ve Allah Âlîm’dir, Hakîm’dir.”* [Nûr, 24 / 59]

(19) *“Eolenme ümidi kalmayan, yaşlanıp oturmuş kadınlara, zînetlerini açığa vurmamak şartıyla dış elbiselerini çıkarmaktan dolayı bir vebal yoktur. Ama iffetli davranmaları onlar için daha hayırlıdır. Ve Allah Semî’dir, Âlîm’dir.”* [Nûr, 24 / 60]

Bu âyet-i kerîmeler akrabaların, birbirlerinin yanına girmelerinde izin istemeleri hükmünü içermektedir. Sûnenin başında geçen âyetler ise yabancıların birbirleri yanına girerken izin istemeleri hükmünü düzenlemekte, Allah Teâlâ müminlere; kölelerinden oluşan hizmetçileri ve erginlik çağına ulaşmayan çocukları yanlarına girmek istediğinde, üç durumda onlardan izin istemelerini emretmektedir. Bu durumlardan birincisi sabah namazından öncedir. Çünkü o zamanda insanlar yataklarında uyurlar. İkincisi öğle sıcağında soyunulan zamandır ki, bu vakit öğle uykusu vaktidir. Çünkü insan bu durumda, ailesi ile beraber olarak elbisesini çıkarmış olabilir. Üçüncü durum yatsı namazından sonradır. Bu vakit de uyku zamanıdır. Kişinin ailesi ile be-

¹⁶¹⁵ Nâsiruddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer el-Beydâvî (685), *Tefsîru'l-Beydâvî*, (Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl, th. Muhammed Abdurrahman el-Mar'aşlî, Dâru İhyâi't-türâsî'l-arabî, Beyrut 1418, IV, 113; Ebussuûd el-İmâdî Muhammed b. Muhammed b. Mustafa (982), *Tefsîru Ebussuûd*, Dâru İhyâi't-Türâsî'l-arabî, Beyrut, trs. VI, 193; El-Cezâirî, *Eyseru't-Tefâsîr*, Medine 1424/2003, III, 588.

¹⁶¹⁶ Beydâvî, *Tefsîru'l-Beydâvî*, (Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl, IV, 113; Ebussuûd, *Tefsîru Ebussuûd*, VI, 193.

raber olması ve benzeri durumlardan çekinildiği için bu durumlarda hizmetçilerin ve çocukların ailelerinin yanına ansızın ve habersiz girmemeleri emrolunmuştur. Bu sebeptendir ki Allah Teâlâ: “Bunlar, sizin üç mahrem vaktinizdir. Bu vakitlerin dışında birbirinizin yanına girip çıkmakta size de, onlara da bir sorumluluk yoktur.” [Nûr, 24 / 58] buyurmuştur.

3.12. Cebrâîl ve Mikâîl'e Düşman Olanlar Hakkındaki Âyet

İbn Ebu Hâtim (ö.327 / 938) şöyle bir nakilde bulunur: Bana Ebu Saîd el-Eşacc > Ebû Usâme > Mucâlid > Âmir'den haber verdi, o şöyle demiştir: “Hz. Ömer bir grup Yahûdinin yanına gitti ve “Tevrat’ı Musâ’ya indiren Allah adına size söylüyorum, siz Peygamberin geleceğini kitaplarda görüyor musunuz?” dedi. Onlar “evet” dediler. “Öyleyse sizi Muhammed’e tâbi olmaktan alıkoyan şey nedir?” dedi. Onlar, “Allah hiç bir peygamber göndermemiştir ki, beraberinde ona yoldaş olan bir melek bulunmasın. Muhammed’in de yoldaşı Cebrâîl’dir. Ona gelen bu melek, bizim düşmanımızdır. Mikâîl ise dostumuzdur. Eğer ona Mikâîl gelmiş olsaydı biz Müslüman olurduk” dediler. Hz. Ömer: “Tevrat’ı Musâ’ya indiren Allah adına size söylüyorum, bu iki meleğin âlemlerin Rabbi katında mertebesi nasıldır?” dedi. Onlar: “Cebrâîl sağında, Mikâîl de solundadır.” dediler. Ömer; “Ben de şehadet ederim ki her iki melek Allah’ın izniyle inerler. Mikâîl’in, Cebrâîl’in düşmanına dost olması, Cebrâîl’in de Mikâîl’in düşmanına dost olması imkânsızdır, derim”, dedi. Bu sırada Hz. Peygamber (SAV) oradan geçiyordu. Yahûdiler; “Ey Hattâb’ın oğlu, işte senin arkadaşım gidiyor” dediler. Hz. Ömer kalktı ve Rasûlüllah’ın yanına geldi. Bu sırada Allah Azze ve Celle: “*Kim, Allah’a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrâîl’e ve Mikâîl’e düşman olursa bilsin ki Allah da inkârcı kâfirlerin düşmanıdır.*” [Bakara, 2 / 98] âyetini inzal buyurdu¹⁶¹⁷.

İbn Ebî Hâtim bir de şöyle bir nakilde bulunur: Der ki; bana Muhammed b. ‘Ammâr > Abdurrahmân ed-Deşteki > Ebû Ca’fer > Husayn b. Abdurrahmân > Abdurrahmân b. Ebî Leylâ (Dedi ki) : Bir Yahâdi Ömer b. Hattâb’la karşılaştı. Ve; “Arkadaşınızın bahsettiği Cebrâîl varya, o bizim düşmanımızdır.” dedi. Bunun üzerine Ömer; “Kim Allah’a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrâîl’e ve Mikâîl’e düşman ise bilsin ki Allah kâfirlerin düşmanıdır.” dedi. Ardından Abdurrahmân b. Ebî Leylâ, “Ömer b. Hattâb’ın lisanı üzere; (20) “*Kim, Allah’a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrail’e ve Mikâîl’e düşman olursa bilsin ki Allah da inkârcı kâfirlerin düşmanıdır.*” [Bakara, 2 / 98] âyet indi”, dedi¹⁶¹⁸.

¹⁶¹⁷ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru İbn Ebî Hâtim*, I, 181 (no.960).

¹⁶¹⁸ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru İbn Ebî Hâtim*, I, 182 (no.961); Selîm b. İdü’l-Hilâfi ve Muhammed b. Mûsâ Âlu Nasr, *el-İstî’âb fî Beyâni’l-Esbâb* “Evvelu Mevsû’atin İlmîyyetin Hadîyyetin Muhakkakatın fî Esbâbi Âyi’l-Kur’âni’l-Kerîm”, nşr. Dâru İbni’l-Cevzi li-Neşr ve’t-Tevzi’, Sudi Arabistan, 1325, I, 39.

3.13. İfk Olayı İle İlgili Beyanı

Bir rivâyette haber verildiğine göre Allah Rasûlü (SAV) ifk hadisesi konusunda ashâbıyla istişare ettiğinde Ömer (r.a.) : “Ey Allah’ın Rasûlü onunla seni kim evlendirdi?” diye sordu. Rasûlüllah (SAV) “Allah” diye cevap verdi. Ömer (r.a.) “Bu konuda Rabbin seni ihmal edeceğini mi zannediyorsun?!. Hâşâ bu büyük bir iftiradır.” dedi. Âyet (21) “O’nu işittiğinizde: ‘Bu konuda konuşmamız yakışık almaz; hâşâ, bu büyük bir iftiradır’ demeniz gerekmez miydi?” [Nûr, 24 / 16] şeklinde indi¹⁶¹⁹. Bazı rivâyetlerde Hz. Ömer olarak değil de “Ensardan bir adam”, bazı rivâyetlerde Sa’d b. Muaz el-Ensârî, bazı rivâyetlerde de de Ebû Eyyüb el-Ensârî olarak geçmektedir. Şöyle ki:

Bir nakle göre, Sa’d b. Muaz el-Ensârî ifk olayını duyunca “Sübhâneke hâzâ buhtânun azîm: sübhaneke bu büyük bir iftiradır” dedi¹⁶²⁰.

Bazı haberlere göre de Ümmü Eyyüb el-Ensârî, Ebû Eyyüb’e “İnsanların Aîşe hakkında söylediklerini duydun mu?” dedi. Ebû Eyyüb, “O konuda konuşmak bize yakışmaz. Sübhâneke! Bu büyük bir iftiradır.” dedi¹⁶²¹. Bunu da âyet inmeden önce söyledi. Sonra âyet onun sözüne uygun bir şekilde indi¹⁶²². Zeyd b. Hârîse ve Ebû Eyyüb’un de bu sözü söyledikleri rivâyet edilir.¹⁶²³ Aynı sözü başka sahabîlerin söylediği de nakledilir.¹⁶²⁴

¹⁶¹⁹ Aynî, *Umdetü’l-kârî*, Beyrut, trs., İhyâu’t-turâsî’l-arabî, IV, 144. Ahmed b. Muhammed b. Ali b. Hacer el-Heytemî, *es-Sevâ’iku’l-muhrîka alâ ehli’r-rafada ve’d-delâle ve’z-zenâdika*, th. Abdurrahman b. Abdullah et-Türki-Kâmil Muhammed el-Harrât, Muessesetü’r-risâle, Lübnan 1417/1997, I, 289. Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdulmelik el-Kastallânî, *İrşâdüs-sârî li-Şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, nşr. El-Matbaatü’l-kubra el-Emîriyye, Mısır, 1323, VII, 300, (4790); Muhammed el-Hadîr b. Seyyid Abdullah b. Ahmed el-Cekenî eş-Şinkîti (1354), *Keuseru’l-Meânî ed-Derârî fi Keşfi Hebhâyâ Sahîhi’l-Buhârî*, nşr. Muessesetü’r-risâle, Beyrut 1415/1995, VII, 58; Yahya b. Ebî Bekr b. Muhammed b. Yahya el-Âmirî el-Haradî (893), *Tefsîr*, nşr. Dâru sadr, Beyrut trs., II, 70; Rufça Râfi’ b. Bedevî b. Ali et-Tahtâvî (1290), *Dâruz-z-Zehâir*, Kâhira 1419, I, 304; Abdurrahman b. Ebî Bekr Celâluddîn es-Suyûtî (911), *ed-Durru’l-mensûr*, th. Hamdî ed-Demirtâş, Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz 1425-2004, I, 100; Abdülmelik b. Hüseyin b. Abdülmelik el-’Usâmî el-Mekkî, *Sımtunnucûm el-Avâli, fi Enbâi’l-evâli ve’t-tevâli*, th. Âdil Ahmed Abdulmevcûd-Ali Muhammed Muavvid, Dâru’l-kutubi’l-ilmiyye, Beyrut 1419/1998, II, 484.

¹⁶²⁰ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru İbn Ebî Hâtim*, VIII, 2549 (14239); Sülyman b. Ahmed et-Taberânî (360), *El-Mu’cemu’l-kebîr*, th. Sa’d b. Abdullah el-Hamîd-Hâlid b. Abdurrahman el-Cureysî, byy., 1427/2006, XXIII, 144 (204).

¹⁶²¹ Et-Taberânî (360), *Müstedû’s-Şâmiyyîn*, th. Hamdî b. Abdülmecîd es-Silefi, Muessesetü’r-risâle, Beyrut 1405/1984, III, 74, 332 (2425)

¹⁶²² Ebu’l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed es-Sem’ânî (489), *Tefsîru’l-Kur’ân*, th. Yâsir b. İbrahim-Çuneyn b. Abbâs, Dâru’l-Vatan, Riyâd 1418/1997, III, 512; Muhyissunne Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Mes’ûd el-Bağâvî (516), *Me’âlimu’t-Tenzil fi Tefsîri’l-Kur’ân: Tefsîru’l-Beğâvî*, th. Abdurrezzâk el-Mehdî, Dâru İhyâi’t-Turâsî’l-arabî, Beyrut 1420, III, 394 (1505); es-Suyûtî, *ed-Durru’l-Mensûr fi’t-Tefsîr bi’l-Me’sûr*, VI, 153, 160.

¹⁶²³ Abdurrahman b. Ebî Bekr Celâluddîn es-Suyûtî (911), *ed-Durru’l-Mensûr fi’t-Tefsîr bi’l-Me’sûr*, Dâru’l-Fikr, Beyrut trs., VI, 161.

¹⁶²⁴ Muhammed Cemaluddîn el-Kâsimî (1332), *Mehâsinü’t-Te’vîl: Tefsîru’l-Kâsimî*, th. Muhammed Bâsil, Dâru Kutubi’l-ilmiyye, Beyrut 1418, VII, 343.

Buhârî (ö.256 / 870) > Muhammed b. Harb > Yahyâ b. Ebî Zekeriyâ el-Ğassânî > Hişâm > Urve > Âişe (r.a.) tarihiyle şöyle bir nakilde bulunmaktadır: Rasûlüllâh (SAV) insanlara hitap etti, Allah'a hamt ve sena etti, sonra: "Aileme dil uzatan bir kavim hakkında bana ne dersiniz. Onların aleyhine asla kötü bir şey bilmiyorum." buyurdu. Urve'nin nakline göre: Âişe'ye ifk hadisesi haber verildiğinde, "Ey Allah'ın Rasûlü. Aileme gitmeme bana izin verir misin?" dedi. Rasûlüllah da ona izin verdi ve bir köleyi de beraberinde gönderdi. Ensardan bir adam bu hâdiseyi duyunca: "Sübhâneke! Bu konuda söz söylemek bize yakışmaz. Sübhâneke! Bu büyük bir iftiradır." dedi¹⁶²⁵. Burada Ensardan biri olarak ifade edilenin Ebû Eyyüb Hâlid b. Zeyd (r.a.) olduğu ifade edilmektedir¹⁶²⁶. Diğer rivâyetlerde bu isim açıkça tasrih edilmiştir.

Et-Taberânî (ö.360 / 971) 'nin naklettiği bir rivâyete göre, ifk hâdisesi vuku bulduğunda Nebî (SAV) insanlara minberden hitap ettikten sonra indi. Ve Âişe hakkında vahyi bekledi. İfk hadisesinde bir kişi hakkında Ali, Üsâme ve Berîre ile istişare etmek için birini gönderdi. Ali'ye: "Âişe hakkında ne dersin? İnsanların Âişe hakkında söyledikleri beni üzüyor" dedi. Ali ona: "Ey Allah'ın Rasûlü insanlar söylediklerini söylediler. Artık onu boşaman sana helâl oldu." dedi. Usâme'ye: "Sen ne dersin?" dedi. "Sübhânellâh! Bu konuda söz söylemek bize helâl olmaz, sübhâneke. Bu büyük bir iftiradır", dedi¹⁶²⁷. Berîre'ye: "Sen ne dersin ey Berîre?" dedi. Berîre, "Vallahi ya Rasûlallah ailen hakkında hayırdan başka bir şey bilmiyorum", dedi¹⁶²⁸. Dikkat edilirse Hz. Ömer'e atfedilen söz bu nakilde Hz. Usâme'ye atfedilmektedir.

3.14. Oruç Tutulan Gecede Eşlerle Beraber Olma Meselesi

Ali b. Ebî Talha (ö.143 / 760), İbn Abbâs (ö.68 / 687) 'ın şöyle dediğini nakleder: Ramazân ayında yatsı namazını kıldıktan sonra Müslümanlara ertesi akşamaya kadar yemek yemek ve eşleriyle birleşmek yasaktı. Sonra Müslümanlardan bazı kişiler Ramazân ayında yatsıdan sonra yemek yemiş ve eşleriyle birleşmişler. Bunların arasında Ömer b. Hattâb (r.a.) da vardı. Durumu Rasûlüllah'a dertlenerek anlattıklarında, şu âyet-i kerîme nâzil oldu¹⁶²⁹: "*Oruç tuttuğunuz günlerin gecesi kadınlarınıza yaklaşmanız size helâl kılındı, onlar sizin örtünüz, siz de onların örtülerisiniz. Allah nefsinize güvenemeyeceğinizi biliyordu, bu sebeple tevbenizi kabul edip sizi affetti, artık onlara yaklaşabilirsiniz. Allah'ın sizin için takdir ettiğini dileyin. Tan yerinde, beyaz iplik siyah iplikten sizce ayırt edilinceye kadar, yi-*

¹⁶²⁵ Buhârî, İ'tisâm 28.

¹⁶²⁶ Et-Taberânî, *Müsnedü's-Şâmiyyîn*, III, 74, 332 (2425)

¹⁶²⁷ Et-Taberânî, *El-Mu'cemu'l-kebir*, XXIII, 143 (202).

¹⁶²⁸ Et-Taberânî, *El-Mu'cemu'l-kebir*, XXIII, 74, 125.

¹⁶²⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 511. Ayrıca bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru İbn Ebî Hâtim*, I, 315 (no.1673)

yin için, sonra orucu geceye kadar tamamlayın. Mescitlerde itikâfa çekildiğinizde kadınlara yaklaşmayın. Allah insanlara yasaklardan sakımsınlar diye âyetlerini böylece apaçık bildirir.” [Bakara, 2 / 187]

Bu rivâyeti ‘Avfi de İbn Abbâs'tan nakleder¹⁶³⁰.

Mûsâ b. Ukbe (ö. 141 / 758), Kureyb kanalıyla İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder: Müslümanların yemelerini, içmelerini ve eşleriyle birleşmelerini helâl kılan oruçla ilgili âyet nâzil olmadan önce; bir kişi uyuyacak olursa, bir daha ertesi akşama kadar yiyemez, içemez ve eşiyile birleşemezdi. Bize ulaştığına göre; Hattâb oğlu Ömer (r.a.) uyumuş, oruç başladıktan sonra eşiyile birleşmişti. Sonra Rasûlullah'a (SAV) gelip; “Yaptığım şeyden dolayı kendimi size ve Allah'a şikâyet ediyorum.” dedi. Hz. Peygamber “ne yaptın ya Ömer?” diye sordu. O da, “Ben nefsimi uydum ve uyuduktan sonra eşimle birleştim. Hâl-buki oruç tutmak istiyordum”, dedi. Halk; Rasûlullah'ın (SAV) ; sen bunu yapacak adam değildin, demesini bekliyordu. Ancak o sırada âyet-i kerîme nâzil oldu. Ve Rasûlullah (SAV) ; “*Oruç gecesi kadınlara yaklaşmak size helâl kılındı*”[Bakara, 2 / 187] âyetini okudu¹⁶³¹.

4. Genel Bir Değerlendirme

Hz. Ömer'in nesebi Ka'b b. Lüey'de Hz. Peygamberle birleşir¹⁶³². Ancak bir insana soy hiçbir zaman bir meziyet kazandırmaz. Soy bakımından bütün insanlar eşit ve kardeşler. Zira bütün insanlar Hz. Âdem'in çocuklarıdır.

Hz. Ömer'in beyan ettiği birçok fikrinin vahye muvafık düşmesi; bir yönüyle onun **anlayışı, fetâneti ve karakter yapısı** ile ilgilidir. Fıtraten **akıllı ve zeki** olduğu bir gerçektir. **Ancak doğuştan akıllı ve zeki olmak ilâhî ilhâma mazhar olmak için tek başına yeterli değildir.** O, **aklını ve zekâsını vahyi anlamaya ve vahyin ruhunu kavramaya** teksîf etmiş, birçok olay ve gidişatın vahyin genel rûhu çerçevesinde nasıl olması gerektiği yönünde **öngörü ve sezilerde** bulunabilmiş, belki de **aceleci yapısıyla** o konuda peygamberin veya vahyin ne diyeceğini beklemeden arzusunu dile getirmiş, netice itibariyle zaman zaman vahiy onun bu arzu ve isteklerine muvafakat ederek inmiştir.

Burada şöyle bir soru akla gelebilir. Hz. Ömer, peygamberden daha zeki, öngörüsü daha mı ilerideydi ki peygambere rağmen Hz. Ömer'i tasdiklen vahiy inmiştir? Örneğin içkinin yasak olmasının gerekliliğini Hz. Peygamber öngöremedi de, o bir şey söylemeden veya bu istikamette bir şey arzulamadan Hz. Ömer arzu ve istekte bulunmuştur?

¹⁶³⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 511.

¹⁶³¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 511.

¹⁶³² El-Fermânî, *Ahbârü'd-duvel ve Âsârü'l-evvel fi't-tarih*, s. 95; Beyhâkî, *el-İ'tikâd*, s. 225.

Aslında durum böyle değildir. Şöyle ki: **Peygamberin konumu** ile ümmetten herhangi birisinin konumu aynı olmadığı gibi; Peygamberin arzusunu beyan etmesi ile ümmetten herhangi birisinin arzusunu beyan etmesi de aynı değildir.

Peygamber **meleke-i nübüvvet** ile kendi konumunu ve sorumluluğunu çok iyi bilmekte ve bu konumun yüklediği sorumluluk bilinci ile hareket etmektedir. Bunun tabii sonucu olarak vahyin olaylara ne zaman müdahale etmesi gerektiğini gayet iyi bilmekte ve vahyi kendi akışına bırakmaktadır. Peygamber bir arzu ve istekte bulunduğu elbette Allah onun arzu ve isteğine cevap verir. Ancak o bir peygamber olmakla beraber aynı zamanda bir beşerdir; hayatın temel meselelerinin kendi arzusu ve isteğine göre değil, ilâhî vahyin şekillendirmesinin arzusu ve beklentisi içindedir. Bunun en büyük delili ümmetten kendisine gelen soruların bir kısmında vahyi beklemeden cevap vermesi, bir kısmında ise vahyi beklemesidir. Bazı olaylar karşısında Hz. Peygamber'in suskun kalmasını böyle anlamak gerekiyor.

Ayrıca gelen vahyin toplum tarafından kabul edilip özümsemesi için **ona susması**, ona **su gibi ihtiyaç duyması** gerekir. Vahyin inişinin zamana yayılmasının bir hikmeti de budur. Yoksa yüce Allah bir defaya mahsus bütün emir ve yasaklarını; diğer bir ifade ile Kur'an'ın tamamını indirmeye kadirdir. Fakat Yüce Allah öyle yapmadı. Özellikle hüküm içerikli ve hayatı şekillendiren hususlarda **vahiy, olay / olgu-illet / sebep ilişkisi** çerçevesinde **aklı da ikna ederek** nâzil olmuştur. Burada **vahyin bir kısmını**, yeryüzünde buharlaşan olayların göğe yükselip yağmur hâlinde **rahmet olarak tekrar yeryüzüne inmesi** şeklinde ifade etmek de mümkündür. Bu durumda **en az bir kısmı için sünnet önce, vahiy sonradır**, denebilir. Vahyin, özellikle sosyal hayatla ilgili olanların bir kısmını olaylar, diğer bir ifade ile **sünnet yönlendirmiştir**, denebilir.

Vahyin Hz. Ömer'e muvafakatine dönecek olursak Hz. Ömer Yüce Allah'ın kendisine vermiş olduğu akli çok iyi kullanıp onu **vahyi anlama** ve **ruhunu kavramaya** yoğunlaştırdığı bir gerçektir. Şüphesiz **o bir Kur'an âşığıydı**. Vahiy onun ruhunu kuşatmış, o da vahye vurulmuştu. Onun Müslüman olmasına vesile olan da Kur'an'a vurulmasıydı. Onu ilk duyduğunda bu söz beşer sözü olmaz demiş, ilk vurulduğu andan itibaren de hep vahiyle haşır neşir olmuş, âdeta onunla bütünleşmişti. Medineli Ensardan bir komşusuyla nöbetleşerek bir gün kendisi, bir gün komşusu Rasûlullah'ın yanında kalır; kendisi nöbette kaldığında vahiy ya da başka varid olan o günün haberlerini komşusuna getirir, komşusu nöbette kaldığında o da aynısını yapardı¹⁶³³. Kur'an'a olan bu aşk onu mülhemlerden kılmış, ardından **vahyin ona muvafakatini getirmiştir**.

¹⁶³³ *Buhârî*, "İlim" 27, "Mezâlim" 25, "Nikâh" 83, 92; *Müslim*, "Talâk" 34.

Vahyin Hz. Ömer'e muvafakatinin **öngörü** dediğimiz **ferasetle** de ilgisi vardır. Hakki ve hakikati keşfetmenin birçok yolu vardır. Bunların başında **vahiyden** sonra **akıl** gelir. Bazı alanlarda hakikatin keşfinde akıl tek başına yeterli olabiliyor iken bazı alanlarda mutlak vahye ihtiyaç vardır. Örneğin yaratıcının keşfinde vahye ihtiyaç duymadan akıl tek başına yeterli iken Allah'a karşı sorumluluklarda tek başına yeterli değildir.

Hz. Ömer'in bazı fikir ve düşüncelerinin vahiy ile örtüşmesini aklî melekelerini iyi kullanmak ve **irâde** ile **fitrî** yapısının bütünleşmesinin bir yansıması olarak kabul etmek gerekir. Nitekim hakla bâtili ayırt etme ferasetindeki üstünlüğünden dolayı **fârûk** vasfını aldığı herkesçe bilinen bir husustur.

Bir mukayese ile ifade etmek gerekirse Hz. Ebû Bekir, teslimiyette zirve olduğu için **sıddîkiyet** makamına ermiştir. Hz. Ebû Bekir sorgulamadan ve mucizesiz teslim olmuş iken Hz. Ömer sorgulayarak ve ancak mucize ile teslim olmuştur. Hz. Ebû Bekir'i Hz. Ömer'den üstün kılan da bu meziyettir ve **sıddîkiyet, fârûkiyetten** daha üstündür. Karakter sınıflandırılmasında Hz. Ebû Bekir **mucizesiz**, Hz. Ömer **mucize** ile teslim olabilen kategoriye sahiptirler. Hz. Ebû Bekir'de duygusal teslimiyet ağır basarken Hz. Ömer'de aklî teslimiyet daha ağır basmaktadır. Zirâ aklî vahye teslim olmadan teslim olamamıştır. Dolayısıyla Hz. Ömer'in bazı doğruları aklıyla keşfedip dillendirmesi ve vahyin ona muvafakat etmesini olağanüstü bir durum olarak değerlendirmemek gerekir. Hz. Peygamber'in henüz bir şey söylemeden Hz. Ömer'in bir fikir beyan edip vahyin ona muvafakat etmesini, bazı konularda Hz. Peygamber'in özellikle vahyi beklemesini, hem **olayların kıvamına gelmesi** hem de **vahyi öncelemesi** şeklinde anlamak gerekir. Ayrıca Hz. Ömer, ne söylerse söylesin, sonunda son sözü Hz. Peygamber'in söyleyeceğini bildiği için daha rahat davranabilmiştir.

Burada şunu da belirtmek gerekir ki **fitrî kabiliyetleriradî tercihlerle bütünleştirildiğinde** Allah katında değerli bir eyleme dönüşmekte ve doğuştan bahşedilen **mevhîbî kabiliyetlerin gelişmesini** ve **devamını** sağlamaktadır. Nitekim Kur'an'da kim olduğu açıkça ifade edilmeyen ancak tefsirlerde Bel'am b. Bâura olduğu ifade edilen ve kendisine birtakım mevhîbî kabiliyetler bahşedilen, duası makbul Allah katında makamı yüksek bir kul iken, bu mevhîbî özelliklerini gereği ve ilâhî irâdeye ters düşen istikamette kullanmaya başlayınca bütün o mevhîbî özelliklerini Yüce Allah çekip almıştır. **Dolayısıyla maharet fitrî üstün kabiliyetlerle dünyaya gelmek değil, o kabiliyetleri ilâhî iradeye uygun kullanmaktadır.** Hz. Ömer'i vahyin muvafakatine mazhar kılan onun mevhîbî kabiliyetlerini irâdî bir çaba ile vahiyle bütünleştirmesinden kaynaklanmaktadır.

Aslında Ebu Cehil’de de Hz. Ömer’de de aynı fitrî kabiliyetler mevcuttu. Hz. Peygamber Hz. Ömer ve Ebû Cehil’deki bu kabiliyetleri gördüğü için ve onların Müslüman olmasıyla kutlu davetin güç kazanacağını umduğu için iki Ömer’den birinin Müslüman olması yönünde dua etmiştir. Hz. Ömer fitrî kabiliyetlerini **vahyin kabûlü** ve **vahyi anlama** ve **yaşama** yönünde kullandığı için o ilâhî mevhîbelerin **gelişmesine** ve **devamına** mazhar olmuş, bu mevhîbelerini irâdî bir tercih ve gayretle vahiyle bütünleştirdiği için birçok görüşünde **vahyin muvafakatine** mazhar olmuştur. Aslında bu, Hz. Ömer’e bu tercih ve çabasının bir mükâfatıdır. Ebu Cehil ise ilâhî mevhîbe yani Hz. Peygamber’in duasına mazhar olan fitrî kabiliyetlerini irâdî bir tercihle **vahyi inkâr yönünde** kullandığı için akıbeti Bel’âm b. Bâura gibi olmuştur. Onun için takdire şayan olan fitrî kabiliyetler değil bu kabiliyetleri irâdî bir tercih ve gayretle **vahye bende kılmaktır.**

SONUÇ

1-Hakkında henüz vahiy inmediği, olmasını arzu edip fikir beyan ettiği birçok konuda Hz. Ömer’in görüş ve arzusuna mutabık, onu tasdik ve teyid eden birçok vahiy nâzil olmuştur.

2-Bu mutabakat inanan bir kimse için elbette önemli bir meziyettir. Böyle bir meziyete ancak ilâhî bir mevhîbeye mazhar olanlar sahip olabilirler. Kendisine doğuştan verilen üstün kabiliyetlerini ilâhî irâdeye uygun kullanma irâdesi ve çabası içinde olanlar ancak birtakım ilâve mevhîbe ve üstünlüklere mazhar olabilirler. Hz. Ömer’i anmaya ve övgüye layık kılan da, örnek almaya değer kılan da bu yönüdür.

3-Onu **Ömerü’l-Âdil** ve **Ömerü’l-Fârûk** yapan fitrî kabiliyetlerini irâdî çabalarıyla bütünleştirmesinden doğan ve bundan dolayı ilâhî mevhîbelere mazhariyet kazandıran üstün melekeleridir.

4-Dolayısıyla onu vahyin muvafakatine mazhar kılan da akılla bütünleştirilen bu üstün melekelerdir.

5-Vahyin muvafakati, **ilâhî ilhâmamazhariyetin** sünnetullah gereği doğal bir sonucudur. Kutsî hadiste belirtildiği gibi **siz Yüce Allah’ın sevgisini kazanırsanız Allah da sizin gören gözünüzün, tutan elinizin, yürüyen ayağınızın kılavuzu, rehberi olur. İlhama mazhariyet budur.**

6-Netice itibarıyla Hz. Ömer fitrî kabiliyetlerini akıl ve irâde ile bütünleştirdiğinden ilâhî ilhâma mazhar olmuş, bunun sonucunda da birçok konuda vahiy kendisine muvafakat etmiştir.

7-Vahyin Hz. Ömer’e muvafakat ettiği hususların bir kısmı **sahîh hadis kaynaklarındasahih** rivâyetlere dayanmaktadır. Bir kısmı ise **tefsir kaynakla-**

rında, ilgili âyetlerin tefsirlerinde, özellikle sebab-i nüzullerin zikredilişlerinde yer almaktadır.

8-Bu rivâyetlerin bir kısmı **zayıf** ve **tartışmalıdır**. Bir kısmı sadece Hz. Ömer'le değil, başkaları ile de irtibatlandırılmıştır.

9-Bu muvafakatlerin bir kısmı **lafzî** bir kısmı **manevîdir**. Bazı âyetlerde Hz. Ömer'in sözü **kısmî olarak olduğu gibi** yer almış, bazılarında **mânâ olarak muvafakat** etmiştir.

10-Hz. Ömer'in vahye muvafakat ettiği konuları **yirmiden fazlasına** çıkarımlar vardır. Biz bu tebliğimizde vahyin Hz. Ömer'e muvafakatlerini **konu olarak 14, âyet olarak 22** şeklinde tespit ettik. Kaynaklarda farklı rakamlar da verilmiştir.

KAYNAKÇA

Abdurrahman b. Ebî Bekr Celaluddîn es-Suyûtî (911), ed-Durru'l-mensûr, th. Hamdî ed-Demirtaş, Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz 1425 / 2004.

Abdurrahman b. Ebî Bekr Celaluddîn es-Suyûtî (911), ed-Durru'l-Mensûr fî't-Tefsîr bi'l-Me'sûr, Dâru'l-Fikr, Beyrut trs..

Abdülmelik b. Hüseyin b. Abdülmelik el-'Usâmî el-Mekkî, Sımtunnucûm el-'Avâlî, fî Enbâi'l-evâlî ve't-tevâlî, th. Âdil Ahmed Abdulmevcûd-Ali Muhammed Muav-vid, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut 1419 / 1998.

Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî (852), Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1379.

Ahmed b. el-Hasan b. Alî b. Mûsâ Ebû Bekr el-Beyhâkî (458), El-İ'tikâd ve'l-Hidâyeilâ sebîlî'r-reşâdalâ mezhebî's-selef ve Ashâbî'l-hadîs, th. Ahmed İsâm el-Kâtib, nşr. Dârû'l-Afâkî'l-Cedîde, Beyrût 1401

Ahmed b. Muhammed b. Ali b. Hacer el-Heytemî (974), es-Sevâ'iku'l-muhrika alâ eh-lî'r rafada ve'd-delâle ve'z-zenâdika, th. Abdurrahman b. Abdullah et-Türkî-Kâmil Muhammed el-Harrât, Muessesetü'r-risâle, Lübnan 1417 / 1997.

Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdülmelik el-Kastallânî, İrşâdüs'sârî li-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî, nşr. El-Matbaatülkubra el-Emîriyye, Mısır, 1323.

Ahmed el-Mezîd-Âdil eş-Şî'î, Ömer b. el-Hattâb, Dâru'l-Vatan, byy, trs.

Ahmed, b. Hanbel, el-Müsned, Beyrut 1405 / 1985.

Ali el-Muttakî, Kenzu'l-ummâl, Beyrut 1434 / 2004.

Beyhakî, Şuâbu'l-İmân, Bombay 1423 / 2003.

Cemaluddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Cevzî (597), Zâdu'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr, th. Abdurrezzâk el-Mehdî, Dâru'l-kutubi'l-arabî, Beyrut 1422.

Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî (241), Musnedu'l-İmâm Ahmed b. Hanbel, th., Şuayb el-Arnâvûd-Âdil Mürşid ve dğr., Müessesetü'r-risâle, byy, 1421 / 2001.

- Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî, el-İlel ve Marifetu'r-ricâl, Riyâd 1422.
- Ebû Abdillâh el-Hâkim Muhammed b. Abdillâh en-Nîsâbü'rî (405), el-Müstedrek ale's-Sahîhayn, th., Mustafa Abdülkadir Atâ, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 1411 / 1990.
- Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî: el-Câmiü's-Sahîh (256), İstanbul ts., 1315'den ofset.
- Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî: İbn Mâce (273), Sünenü İbn Mâce, th., Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Beyrut trs.
- Ebû Abdîrrhman Ahmed b. Şu'ayb en-Neseî (303), Sünenü'n-Nesâî, th., Abdulfettâh Ebû Ğudde, Hâleb 1406 / 1986.
- Ebû Bekir Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî (211), el-Musannef, th., Habîbürrahman el-A'zamî, el-Meclisu'l-ilmî, Beyrut 1403.
- Ebû Bekr b. Ebî Şeybe (235), el-Musannef, th. Kemâl Yusuf el-Hût, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1409.
- Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme et-Tahâvî (321), Şerhu Müşkili'l-Asâr, th., Şuayb el-Arnâvûd, Muessesetu'r-risâle, byy., 1415 / 1994.
- Ebû Dâvud Süleyman b. Dâvûd et-Tayâlîsî (204), Müsnedü Ebî Dâvûd et-Tayâlîsî, th. Muhammed b. Abdü'l-Muhsin et-Turkî, Dâru'l-hicr, Mısır 1419 / 1999.
- Ebû Dâvûd, Süleyman İbnü'l-Eş'as es-Sicistânî (275), Sünenü Ebî Dâvûd, İstanbul trs. ofset.
- Ebû İsâ et-Tirmizî (279), Sünenü't-Tirmizî, th., Ahmed Muhammed Şâkir ve diğerkleri, Beyrut ts., (Dâru İhyâi't-turâsi'l-arabî).
- Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân en-Dârimî (255), Sünenü'd-Dârimî, (th. Mustafa el-Buğâ), Dımaşk, 1412 / 1991.
- Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris b. el-Münzir et-Temîmî er-Râzî b. Ebî Hâtîm (327), Tefsîru'l-Kur'an'î'l-Azîm, th. Es'ad Muahammed et-Tayyib, Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1419.
- Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed el-Hanefî Bedruddîn el-Aynî (855), Umdetü'l-kârî, Dâru İhyâi't-türâsi'larabî, Beyrut trs.
- Ebû Ya'lâ Ahmed b. Ali b. Musernâ el-Mavsîlî (307), Müsnedü Ebî Ya'lâ, th. Hüseyin Selim Esed, Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, Dımaşk 1404 / 1984.
- Ebû'l-Alâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdurrahîm el-Mubârekfûrî, Tuhfetü'l-ahvezî bi şerhi Câmî'î't-Tirmizî, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut, trs.
- Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmed en-Nîsâbü'rî (468), el-Vasît fi Tefsîri'l-Kur'an'î'l-Mecîd, th. Âdil Ahmed Abdulmevcûd-Ali Muhammed Muavvid vdğ., Dâru'l-kutubî'l-ilmîyye, Beyrut 1415 / 1994.
- Ebû'l-Hasan Mukâtil b. Süleyman el-Ezdî el-Belhî, Tefsîru Mukâtil b. Süleyman, th. Abdullah Mahmûd Şahâteh, Dâru İhyâi't-Türâs, Beyrut 1423.
- Ebû'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed es-Sem'ânî (489), Tefsîru'l-Kur'an, th. Yâsir b. İbrahim-Ğuneym b. Abbâs, Dâru'l-Vatan, Riyâd 1418 / 1997.

- Ebu'l-Hüseyn Müslim İbnü'l-Haccac el-Kuşeyrî (261), Sahîhu Müslim (el-Câmi'u's-sahîh), nşr. Muhammed Fuad Abdülbâkî, İstanbul ts. ofset.
- Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed Et-Taberânî (360), Müsnedü'ş-Şâmiyyîn, th. Hamdî b. Abdülmecîd es-Silefî, Muessesetü'r-risâle, Beyrut 1405 / 1984.
- Ebussuûd el-Îmâdî Muhammed b. Muhammed b. Mustafa (982), Tefsîru Ebussuûd, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-arabî, Beyrut, trs.
- El-Cezâirî, Eyseru't-Tefâsîr, Medine 1424 / 2003.
- El-Fermânî, Ahbâru'd-duvel ve Âsâru'l-evvel fi't-tarih, byy, trs.
- El-Kurtubî, Tefsîru'l-Kurtûbî, Kâhira 1384 / 1964.
- Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, Eser Kitabevi, İstanbul 1971.
- Hikmet b. Beşîr b. Yâsîn, Mevsû'atü's-Sahîhi'l-Mesbûr mine't-Tefsîr bi'l-Me'sûr, Dâru'l-meâsir, Medîne 1420 / 1999.
- Îmâdüddîn Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr, Musnedu'l-Fârûk, Mısır1430 / 2009.
- Îmâdüddîn Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr, Tefsîr, Dâru Tayyibe, 1420 / 1999.
- Mâlik b. Enes, el-Muvattâ, Birleşik Arab Emirlikleri, 1425 / 2004.
- Muhammed b. Cerîr Ebû Ca'fer et-Taberî (310), Câmiu'l-Beyân fi Te'vîli'l-Kurân, th. Ahmed Muhammed Şâkir, Muessesetü'r-Risâle, 1420 / 2000.
- Muhammed b. Hibbân, Sahîhu İbn Hibbân, th. Şuayb el-Arnâvud, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1414 / 1993.
- Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî (256), el-Câmiu's-sahîh, th., Muhammed b. Zühreir b. Nâsir, Dâru Tavkî'n-necât, byy., 1422.
- Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd Ebû Mansûr el-Mâturidî, Tefsîru'l-Mâturidî (Te'vîlâtü Ehlî's-Sünne), th. Mecdî Baslûm, Dâru'l-Kutubi'l-ilmîyye, Beyrut 1426 / 2005.
- Muhammed Bedruddîn b. Yûsuf el-Mağribî el-Hasenî (1935), Fethu'l-Vehhâb fi Muvâfakâti Seyyidinâ Ömer b. El-Hattâb, th. Râhâ Fâris, 1435 / 2014.
- Muhammed Cemaluddîn el-Kâsimî (1332), Mehâsinü't-Te'vîl: Tefsîru'l-Kâsimî, th. Muhammed Bâsil, Dârul Kutubi'l-ilmîyye, Beyrut 1418.
- Muhammed el-Hadır b. Seyyid Abdullah b. Ahmed el-Cekenî eş-Şunkîfî (1354), Kevseru'l-Meânî ed-Derârî fi Keşfi Hebyâ Sahîhi'l-Buhârî, nşr. Muessesetü'r-risâle, Beyrut 1415 / 1995.
- Muhyissunne Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Bağâvî (516), Me'âlimu't-Tenzîl fi Tefsîri'l-Kur'ân: Tefsîru'l-Beğâvî, th. Abdurrezzâk el-Mehdî, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-arabî, Beyrut 1420.
- Nâsiruddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer el-Beydâvî (685), Tefsîru'l-Beydâvî, (Envâru't-Tenzîj ve Esrâru't-Te'vîl), th. Muhammed Abdurrahman el-Mar'aşlî, Dâru İhyâi't-türâsi'l-arabî, Beyrut 1418.
- Nesâî, Ahmed b. Şu'ayb Ebû Abdurrahmân, ed-Duafâ' ve'l-Metrûkîn, th., Mahmûd İbrâhim Zâid, Hâleb 1369.
- Rufça Râfî' b. Bedevî b. Ali et-Tahtâvî (1290), Dâruz'z-Zehâir, Kâhira 1419.

Selîm b. İdû'l-Hilâlî ve Muhammed b. Mûsâ Âlu Nasr, el-İstî'âb fî Beyâni'l-Esbâb "Ev-velu Mevsû'atin İlmîyyetin Hadîyyetin Muhakkakatin fî Esbâbi Âyi'l-Kur'âni'l-Kerîm", nşr. Dâru İbni'l-Cevzî li-Neşr ve't-Tevzî', Suudi Arabistan, 1325.

Sülyman b. Ahmed et-Taberânî (360), El-Mu'cemu'l-kebîr, th. Sa'd b. Abdullah el-Hamîd-Hâlid b. Abdurrahman el-Cureysî, byy., 1427 / 2006.

Yahyâ b. Ebî Bekr b. Muhammed b. Yahya el-Âmirî el-Haradî (893), Tefsîr, nşr. Dâru sadr, Beyrut trs.